

Вищий навчальний заклад «Український католицький університет»

Факультет суспільних наук

назва факультету

Кафедра теорії права та прав людини

(повна назва кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (магістерської роботи)

магістр

(освітній ступінь)

на тему «Захист права власності на окупованій та непідконтрольній Україні
території»

Виконав:

студент II курсу, групи СПЛ 19/М

спеціальності 081 «Право»

(шифр і назва спеціальності)

Чоп Н.Б.

Керівник Навроцька Ю.В.

Рецензент Тарасенко Л.Л.

Львів – 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	5
1.1 Правове регулювання захисту права власності	5
1.2 Основні порушення права власності на окупованих територіях	13
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I.....	23
РОЗДІЛ II. СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ	25
2.1 Адміністративний спосіб захисту права власності	25
2.2 Судовий спосіб захисту права власності	36
2.3 Перспективи звернення до ЄСПЛ щодо захисту права власності на окупованих територіях	47
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II.....	58
РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	60
3.1 Міжнародний досвід захисту права власності на окупованих територіях	60
3.2 Вдосконалення механізму захисту права власності на окупованих територіях.....	70
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III	74
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТОК.....	90

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Окупація Кримського півострова та агресія Російської Федерації на сході України призвели до масштабних порушень основоположних прав людини, серед яких і право власності. Дуже багато людей змушені покинути своє житло та майно, величезна кількість будинків зруйнована чи пошкоджена, майно часто стає об'єктом примусового викупу або вилучення для військових потреб. Саме тому питання про те, як захистити право власності на окупованій та непідконтрольній Україні території гостро постало ще з початку окупації. Більшість ключових питань залишаються відкритими дотепер. Вищенаведене обумовлює актуальність теми дослідження та його соціальну значимість.

Право власності на окупованих та непідконтрольних Україні територіях досліджувалось в основному правозахисниками у рамках звітів щодо стану дотримання прав людини. Захист права власності на окупованих/непідконтрольних територіях предметом окремого комплексного дослідження не був. Тема вкрай малодосліджена, тому робота має **наукову новизну**.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що тут детально розглянуто практичні аспекти захисту права власності: порядок та особливості надання компенсацій за зруйноване/пошкоджене майно, судовий механізм захисту порушених прав. Було проаналізовано ряд судових рішень в найбільш поширених категоріях справ та визначено позиції судів та проблеми, які виникають у цій сфері. Крім того, запропоновано кроки для вдосконалення існуючих механізмів захисту права власності.

Теоретичне значення роботи обумовлене тим, що було досліджено стан правового регулювання відносин у сфері захисту права власності на окупованих і непідконтрольних Україні територіях, міжнародний досвід захисту права власності при збройних конфліктах, проаналізовано генезис правил відшкодування шкоди, завданої ними та можливі методи визначення розміру та порядку сплати компенсацій.

Мета дослідження: визначити основні проблеми захисту права власності на окупованій і непідконтрольній території України та запропонувати шляхи їх вирішення.

Для досягнення поставленої мети, обумовлено такі **завдання:**

- дослідити правове регулювання захисту права власності
- визначити основні порушення права власності на тимчасово окупованих територіях
- проаналізувати адміністративний та судовий механізми захисту права власності
- дослідити перспективи звернення до ЄСПЛ щодо захисту права
- дослідити міжнародний досвід захисту права власності на окупованих територіях: розвиток звичаїв у цій сфері, правила, що визначають відшкодування
- розглянути можливі способи вдосконалення механізмів захисту права власності на окупованих та непідконтрольних Україні територіях

Об'єктом дослідження є право власності, а **предметом** – його захист на окупованих та непідконтрольних Україні територіях.

При проведенні цього дослідження були використані такі **методи:** метод системного аналізу, історичний метод, методи синтезу та порівняння.

Основними **джерелами дослідження** стало національне та міжнародне законодавство, рішення національних судів та ЄСПЛ, а також звіти правозахисних організацій та наукові публікації. Всього використано 86 джерел.

Структура роботи. Дослідження складається із вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел та додатка. Загалом робота займає 110 сторінок. Література та законодавство використані станом на 08 січня 2021 року.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

1.1. Правове регулювання захисту права власності

У даному підрозділі розглянуті основні закони та підзаконні акти, які регламентують як загальні аспекти захисту права власності, так і особливості, пов'язані з окупацією частини території України.

Правове регулювання захисту права власності на окупованих територіях можна розділити на загальне та спеціальне. Загальне - те, яке поширюється на всю територію України, спеціальне ж було прийняте у зв'язку з окупацією Автономної Республіки Крим та російською агресією на території частин Донецької та Луганської областей, і регулює питання, що стосуються цих територій.

Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, яка є частиною українського законодавства, на міжнародному рівні закріплює право власності. Так, ст. 1 Першого Протоколу до Конвенції визначає його як одне з основоположних прав людини: “Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном”¹. Проте Конвенція передбачає, що право власності попри те, що є непорушним, не є абсолютним. Воно може бути обмеженим у виняткових випадках: “Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше, як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів”².

Важливо, що “майно” у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції є автономним поняттям. Як вказано у Посібнику із застосування

---

¹ Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (24.10.2020) – ст.1

² Там само – ст.1

практики ЄСПЛ, воно “не обмежується власністю на матеріальні речі та не залежить від формальної класифікації у внутрішньому праві: певні інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися “правом власності”, а відтак і “майном”.³ Категорії того, що може вважатись майном, розкриті у практиці ЄСПЛ, яка так само, як Конвенція, є джерелом права в Україні.

Конституція України на найвищому державному рівні закріплює право власності: “Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю...”, гарантує його непорушність: “ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним”⁴ та визначає умови, за яких це право може бути обмеженим (ст.41).

Основним нормативно-правовим актом, який регулює відносини власності, є Цивільний кодекс України. Однією з основних засад цивільного законодавства, передбачених ст.3 ЦК України, є неприпустимість свавільного позбавлення права власності крім випадків, встановлених Конституцією України та законом⁵. Книга третя ЦК України присвячена праву власності. Вона регулює підстави набуття та припинення права власності, його види, а також встановлює окреме регулювання щодо певних об’єктів. Відповідно до ч.1 ст. 316 ЦК України “правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб”⁶. Ст. 317 цього Кодексу визначає зміст права власності: “власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном”⁷.

Глава 29 ЦК України присвячена способам захисту права власності. Відповідно до неї можна виділити такі способи захисту права власності:

- заборона вчинення дій, які порушують право власності, або вчинення певних дій для запобігання такому порушенню (ст. 386);

---

³ Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – Київ, 2015. – 208 с. – с.128

⁴ Конституція України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 41, Редакція від 01.01.2020

⁵ Цивільний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356, Редакція від 01.01.2021. – ст.3

⁶ Там само – ст.316

⁷ Там само – ст.317

- витребування майна із чужого незаконного володіння, у тому числі від добросовісного набувача (ст. ст. 387, 388);
- усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження майном (ст. 391);
- визнання права власності (ст. 392);
- визнання незаконним правового акта, що порушує права власника (ст. 393);
- зобов'язання повернути безпідставно набуте майно (ст. 1212, 1213) та інші⁸.

Захист права власності в судовому порядку регулюється процесуальними нормами: Цивільним процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства України тощо.

Анексія півострова Крим і подальше захоплення частини територій Луганської та Донецької області зробили неможливим забезпечення у повному обсязі реалізації основоположних прав людини, зокрема і права власності. У зв'язку з цим було прийнято ряд законів та підзаконних актів, які встановлюють правовий режим таких територій та особливості реалізації певних прав.

Першою реакцією на окупацію Автономної Республіки Крим (далі АРК) стало прийняття закону України “Про забезпечення прав і свобод громадян і правовий режим на тимчасово окупованій території України” від 15.04.2014 №1207-VII (далі – Закон №1207-VII). Він визначає правовий режим окупованої Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, які “залишаються невід’ємною частиною України”⁹. Відповідно до ст. 2,

цей Закон визначає статус території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії Російської Федерації, встановлює особливий правовий режим на цій території, визначає особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього

⁸ Огляд судової практики розгляду Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду справ у спорах щодо права власності. За період з 01.01.2018 по 01.11.2018 [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyd_vlasn.pdf (25.10.2020)

⁹ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст.892, Редакція від 03.07.2020.

режиму, додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб.¹⁰

Ч. 2 ст. 4 Закону №1207-VII зазначає, що правовий режим тимчасово окупованої території передбачає особливий порядок забезпечення прав і свобод громадян України, які проживають на такій території¹¹. Важливо, що Закон №1207-VII визначає, що відповідальність за порушення прав людини та відшкодування шкоди, завданої окупацією покладається на Російську Федерацію як державу-окупанта. Забезпечення права власності ж знаходить окреме закріплення в статті 11, яка передбачає, що “за фізичними та юридичними особами зберігається право власності й інші речові права на земельні ділянки, розташовані на території АРК й м. Севастополя, якщо вони придбані у власність відповідно до актів України”¹².

Права власності також стосуються ст. 11-1 “Забезпечення реалізації права на спадкування” та ст. 15 “Особливості приватизації жилих приміщень, що знаходяться на тимчасово окупованій території, військовослужбовцями військових формувань та правоохоронних органів України” вищезгаданого закону.

12 серпня 2014 року був прийнятий Закон “Про створення вільної економічної зони “Крим” та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України”. Відповідно до ст. 8 цього Закону, “Україна гарантує захист майнових і немайнових прав фізичних та юридичних осіб на території ВЕЗ “Крим” згідно із законами України”¹³. Крім загального положення про збереження права власності на майно і реєстрацію передачі права власності на іншій території України, закон встановлює, що “не дозволяється здійснення будь-яких правочинів з об’єктами власності... якщо їх стороною є особа, яка знаходиться у власності або перебуває під контролем держави-

---

¹⁰ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст.892, Редакція від 03.07.2020. – ст.2

¹¹ Там само – ст.4

¹² Там само – ст.11

¹³ Про створення вільної економічної зони "Крим" та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України : Закон України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 43, ст.2030, Редакція від 19.04.2020. – ст. 8

окупанта”¹⁴. “Будь-які договори, укладені всупереч вимогам цієї статті, вважаються юридично нікчемними з дня їх укладення та не підлягають виконанню”¹⁵.

20 липня 2015 року Радою Національної безпеки і оборони було прийняте рішення “Про стан реалізації заходів щодо захисту майнових прав та інтересів держави Україна у зв’язку із тимчасовою окупацією частини території України”. У рішенні йдеться про ведення обліку збитків, які завдає державі окупація Криму та Севастополя (п.2 ч.1)¹⁶. РНБО дала розпорядження КМУ крім іншого, “ужити невідкладних заходів щодо активізації роботи з відшкодування втрат, завданих тимчасовою окупацією частини території України; запровадити здійснення на постійній основі уточнення розміру збитків, завданих перешкоджанням реалізації державою Україна на території АРК та м. Севастополя права власності та майнових прав”¹⁷. Міністерству юстиції України ж доручено “організувати надання правової допомоги громадянам України, права яких, в т.ч. майнові, порушені внаслідок окупації частини території України”¹⁸.

Після збройної агресії Російської Федерації на сході України Верховна Рада прийняла постанову від 17.03.2015 р № 254-VIII “Про визнання окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими територіями”. На цих територіях було встановлено особливий порядок місцевого самоврядування, який визначається Законом України “Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей” № 1680-VII від 16.09.2014 року. Як вказано у преамбулі,

цей Закон визначає тимчасовий порядок організації місцевого самоврядування, діяльності органів місцевого самоврядування в окремих районах

---

¹⁴ Про створення вільної економічної зони "Крим" та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України : Закон України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 43, ст.2030, Редакція від 19.04.2020. – ст. 13.3

¹⁵ Там само – ст. 13.4

¹⁶ Крым без правил. Тематический обзор ситуации с правами человека в условиях оккупации [Електронний ресурс] // УГСПЛ, РЦПЛ, SHROT. - Режим доступу до ресурсу : https://krymbezpravil.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/Crimea_Beyond_Rules_2_ru.pdf - ст. 10 (25.10.2020)

¹⁷ Рішення Ради національної безпеки і оборони України Про стан реалізації заходів щодо захисту майнових прав та інтересів держави Україна у зв’язку із тимчасовою окупацією частини території України [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0017525-15#Text> – ч.1,2 п.1 (25.10.2020)

¹⁸ Там само - ч. 2 п. 4

Донецької та Луганської областей з метою створення умов для якнайшвидшої нормалізації обстановки, відновлення правопорядку, конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для повернення жителів до вимушено залишених місць постійного проживання, їх реінтеграції, а також для відновлення життєдіяльності в населених пунктах у Донецькій та Луганській областях та розвитку територій.¹⁹

Вищезгадана постанова є дискусійною серед науковців, зокрема автори звіту “Верховенство права та окуповані території Донбасу і Криму” зазначають, що вона “з погляду як внутрішнього, так і міжнародного права є юридично некоректною, оскільки такі питання відповідно до ст. 92 Конституції України постановами Парламенту не вирішуються”²⁰. Навіть якщо не брати до уваги саму постанову, можна відзначити, що норми закону спрямовані на те, щоб визначити правовий статус окупованих територій Донецької та Луганської областей, який до її прийняття був невизначеним. Фактично особливий порядок самоврядування так і не працює, і у забезпеченні, зокрема, права власності, закон значної ролі не відіграє.

18 січня 2018 року був прийнятий так званий закон про реінтеграцію (“Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях”), який вперше на законодавчому рівні визнає Російську Федерацію агресором і окупантом. Дії РФ на території Донецької і Луганської областей у тексті закону названі “збройною агресією Російської Федерації”. Однією з трьох цілей державної політики у даній сфері закон визначає захист прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Що стосується власності, закон визначає:

діяльність збройних формувань Російської Федерації та окупаційної адміністрації Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, що суперечить нормам міжнародного права, є незаконною, а будь-який виданий у зв’язку з такою діяльністю акт є недійсним і не створює жодних правових наслідків, крім документів, що

---

¹⁹ Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 45, ст.2043, Редакція від 29.12.2020.

²⁰ Верховенство права та окуповані території Донбасу і Криму / за заг. ред. М. Козюбри, автори: В. Венгер, М. Козюбра, О. Лисенко, О. Цельєв; Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України, Національний університет «Кієво-Могилянська академія», Академія Фольке Бернадотта. – Київ, 2018. – 92 с. – с.13

підтверджують факт народження або смерті особи на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, які додаються відповідно до заяви про державну реєстрацію народження особи та заяви про державну реєстрацію смерті особи. За фізичними особами незалежно від перебування їх на обліку як внутрішньо переміщених осіб чи від набуття ними спеціального правового статусу та за юридичними особами зберігається право власності, інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, якщо таке майно набуто відповідно до законів України²¹.

Це свідчить про те, що майно, набуто чи зареєстроване за російським законодавством не буде визнаватися власністю особи.

На нашу думку, закон має політичну мету, і найважливішим його положенням є визнання Росії окупантом, а її дій – агресією.²² У сфері забезпечення прав людини нормативно-правий акт не надає якихось конкретних механізмів, а є скоріше декларативним.

Це підтверджує позиція експертів: “у документі окреслені лише основні напрями захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях (ст. 6). Конкретних механізмів їхнього захисту прийнятий Закон не передбачає, відсилаючи до інших законів України, які поки що відсутні”²³

Крім того, вищезазначене положення закону вказує на те, що ефективний контроль над окупованими територіями зберігає Росія, відповідно гарантувати права на цих територіях зобов’язана вона. Проте правозахисні організації, та Управління Верховного комісара Організації Об’єднаних Націй з прав людини (далі – УВКПЛ) засуджують такий підхід.

Як зазначено у “Доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні станом на 16 серпня – 15 листопада 2016 р.”, “законопроект зашкодить правам людини і суперечитиме міжнародним зобов’язанням України та, ймовірно, і Конституції України”. У Доповіді наголошується на тому, що законопроект прагне заперечити відповідальність КМУ за захист життя, здоров’я, права власності та обов’язок соціального й пенсійного забезпечення, що суперечить принципу територіальної

---

²¹ Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 10, ст.54, Редакція від 26.11.2020.

²² Закон про реінтеграцію Донбасу: ризики та застереження – експерти [Електронний ресурс] // Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. - 2018. - Режим доступу до ресурсу : <https://dif.org.ua/article/zakon-pro-reintegratsiyu-donbasu-riziki-ta-zasterezhennya-eksperti> (28.10.2020)

²³ Верховенство права та окуповані території Донбасу і Криму / за заг. ред. М. Козюбри, автори: В. Венгер, М. Козюбра, О. Лисенко, О. Цельєв; – с.13

юрисдикції, відповідно до якого КМУ має позитивне зобов'язання використовувати всі можливі правові та дипломатичні засоби для гарантування прав людини на непідконтрольних йому територіях²⁴.

На виконання вищезазначених законів було прийнято ряд підзаконних актів.

Зокрема, наказ Міністерства юстиції України “Про врегулювання відносин, пов’язаних з державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно, що розташоване на тимчасово окупованій території України” від 28.03.2016 №898/5 визначає, що державна реєстрація права власності та інших речових прав на нерухоме майно, що розташоване на окупованих територіях здійснюється незалежно від розташування такого майна²⁵. Також наказ встановлює порядок ведення реєстраційних справ щодо такого майна.

Наказ Міністерства юстиції України “Про невідкладні заходи щодо захисту прав громадян на території проведення антитерористичної операції” від 17.06.2014 № 953/5 регулює питання здійснення нотаріальних дій щодо нерухомого майна. Акт встановлює, що “такі дії щодо нерухомого майна, яке розташоване в населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, здійснюють відповідно приватні та державні нотаріуси інших районів Луганської та Донецької областей відповідно до законодавства”.²⁶

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок про те, що законодавство у сфері захисту права власності на окупованих територіях абсолютно не відповідає тим викликам, які зараз існують. Не прийнято жодного спеціального закону чи підзаконного акту, які регламентували б фіксацію порушень права власності на тимчасово окупованих та непідконтрольних

---

²⁴ Верховенство права та окуповані території Донбасу і Криму / за заг. ред. М. Козюбри, автори: В. Венгер, М. Козюбра, О. Лисенко, О. Цельєв; – с.13

²⁵ Наказ Міністерства юстиції України № 898/5 від 28.03.2016 Про врегулювання відносин, пов’язаних з державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно, що розташоване на тимчасово окупованій території України [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0468-16#Text> (28.10.2020)

²⁶ Наказ Міністерства юстиції України № 953/5 від 17.06.2014 Про невідкладні заходи щодо захисту прав громадян на території проведення антитерористичної операції [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0640-14#Text> (28.10.2020)

Україні територіях, реальних механізм такого захисту та відшкодування шкоди, завданої такими діями держави-окупанта.

Більшість норм є декларативними, вони не гарантують реального захисту права власності та його відновлення. Загалом регламентація права власності і тим більше його захисту є надто “супою”. В той час як існуючі норми загального законодавства у сфері права власності не можуть врегулювати існуючий стан речей, норми законодавства прийнятого у зв’язку з окупацією, є дуже загальними. Вони не відповідають викликам часу та не забезпечують належного регулювання.

1.2. Основні порушення права власності на окупованих та непідконтрольних Україні територіях

Цей підрозділ розкриває основні порушення права власності на окупованих територіях, і частково зачіпає територію, підконтрольну Україні. Це пов’язане з тим, що через відсутність доступу до непідконтрольних територій будь-яка офіційна статистика відсутня. Відображення в роботі порушень на підконтрольній території дає більш повне уявлення про види та масштаби порушень, пов’язаних з окупацією та російською агресією на окупованій та непідконтрольній території України.

Перш ніж говорити про порушення права власності, варто зауважити, що офіційної статистики, яка б фіксувала випадки таких порушень на тимчасово окупованих чи непідконтрольних Україні територіях, немає. Для розуміння загальної картини, у розділі згадуються деякі дані з територій, що знаходяться на лініях розмежування або ж на даний час є підконтрольними Україні, проте були ареною бойових дій. Вже давно йде мова про створення реєстру зруйнованого/пошкодженого майна, проте поки кроків у цьому напрямку так і не було зроблено. Вся інформація, зазначена нижче, задокументована правозахисними організаціями, у деяких випадках у співпраці з державними органами.

Зокрема, щодо нерухомості однією з головних проблем у забезпеченні захисту прав власності є недостатність або й відсутність актуальної інформації щодо майна на окупованих та непідконтрольних територіях, яку можна було б отримати через Державний реєстр речових прав на нерухоме майно. Це створює додаткові перешкоди – наприклад, під час заяв про успадкування, які необхідно подавати до суду. Також відсутні механізми захисту прав власності щодо транзакцій, виконаних на окупованих та підконтрольних бойовикам територіях.²⁷

Непідконтрольні Україні території Донецької та Луганської областей

Українська Гельсінська спілка з прав людини (далі – УГСПЛ), яка надає допомогу мешканцям Донбасу, зазначає, що основними категоріями справ у сфері порушення права власності є справи щодо:

- руйнування та пошкодження майна;
- відсутності доступу до майна через його розташування на лінії розмежування;
- мобілізації майна військовослужбовцями²⁸.

Як вказано у звіті “Верховенство права та окуповані території Донбасу і Криму”, “об’єктивної статистики щодо масштабу збитків та кількості людей, які втратили повністю чи частково житло внаслідок бойових дій на сході України, немає, оскільки відсутній доступ до значної кількості постраждалих територій, багато людей виїхало за межі України”.²⁹ Тому надалі використані дані, які видаються найбільш об’єктивними та зібрані авторитетними неупередженими організаціями.

УГСПЛ підготувала масштабний звіт “Порушення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту”, в рамках якого запитувала цифри щодо пошкоджень об’єктів нерухомості. Дані, отримані у відповідь на запити стосуються тільки підконтрольних Україні територій.

Згідно даних Донецької обласної військово-цивільної адміністрації в Донецькій області на територіях підконтрольних українській владі,

---

²⁷ Верховенство права та окуповані території Донбасу і Криму / за заг. ред. М. Козюбри, автори: В. Венгер, М. Козюбра, О. Лисенко, О. Цельєв; – с.7

²⁸ Науменко Ю. на Сході України та Порушення права власності в умовах збройного конфлікту способи захисту. Звіт / Ю. Науменко. - Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2020. - 56 с. – с.10

²⁹ Верховенство права та окуповані території Донбасу і Криму / за заг. ред. М. Козюбри, автори: В. Венгер, М. Козюбра, О. Лисенко, О. Цельєв; - с.46

зруйновано/пошкоджено 13030 житлових будинків всіх форм власності, з них 1129 багатоквартирних та 11901 приватних будинків”.

Луганською обласною військово-цивільною адміністрацією було надано інформацію, що кількість зруйнованих і пошкоджених під час проведення АТО/ООС на території Луганської області об'єктів житлового фонду станом на 1 серпня 2019 року складає 7468 об'єктів із розміром грошової компенсації за зруйновану або пошкоджену квартиру (житловий будинок) за показниками опосередкованої вартості спорудження житла у Луганській області – 951 790 765 грн.

За інформацією МТОТ (Мінветеранів) на території Луганської та Донецької областей пошкоджено (зруйновано) 13021 об'єктів житлового фонду (з них 825 – будинків комунальної форми власності, 12188 – будинків приватної власності, 8 – будинків Об'єднань співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ)). Орієнтовна сума коштів, необхідних для відновлення зазначених об'єктів становить 2 млрд. 719 млн. 2917 тис. 356 грн.³⁰

Варто зазначити, що в той час як поряд з офіційними даними, щодо наслідків пошкоджень на підконтрольних територіях проведено багато досліджень та складено звітів, то інформація щодо територій непідконтрольних Україні, практично відсутня. Це пояснюється відсутністю доступу до окупованих територій, представників там українських органів влади, недоліками законодавчого регулювання тощо.

Відповідно до доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2018 року – 15 лютого 2019 року, “станом на 15 лютого 2019 року по обидва боки від лінії зіткнення нараховувалося понад 50 тис. будинків цивільного населення, пошкоджених під час бойових дій”³¹

Окрім цього, за даними Коаліції “Справедливість заради миру на Донбасі”, “значна частина сільськогосподарських угідь стала непридатною для використання через ушкодження орного шару ґрунту обстрілами та бомбардуваннями”.³²

Щодо ситуації на окупованих територіях Донецької області:

за період бойових дій було зруйновано або ушкоджено понад 2,5 тисячі об'єктів житлової та соціальної сфери, і сильно пошкоджено близько 10 тисяч житлових

---

³⁰ Науменко Ю. Порушення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту

³¹ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2018 року – 15 лютого 2019 року [Електронний ресурс] // Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. - Режим доступу до ресурсу : https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraine16Nov2018-15Feb2019_Ukrainian.pdf (30.10.2020)

³² Руйнування на Донбасі у цифрах [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. - 2016. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.radiosvoboda.org/a/28166265.html> (30.10.2020)

будинків. З них наразі відновлено лише 366 об'єктів. Ще 10 тисяч житлових будинків у двадцяти населених пунктах серйозно постраждали під час збройного протистояння.³³

На лінії розмежування розташовано настільки багато пунктів пропуску, що там дуже ускладнене пересування, і відповідно, і доступ до майна. Це не дозволяє, крім іншого, підтримувати майно у належному стані, реконструювати тощо. Враховуючи те, що реконструкцією пошкодженого житла займаються власники практично без допомоги держави, це ще більше ускладнює ситуацію.

На цих територіях практично неможливо провести будівельно-технічну експертизу для визначення розміру збитків, через те, що для цього треба обстежувати нерухомість, до якої немає доступу. А навіть якщо доступ і є, то через високу вартість експертизу не кожен може собі дозволити.

Крім того, в ситуаціях, коли об'єктами порушення прав є речі, довести їх вартість практично неможливо, і суди в більшості відмовляють у задоволенні цієї частини позову.

У деяких містах Донецької та Луганської областей, які знаходяться на лінії розмежування, житло та майно часто використовуються військовими.³⁴ Мобілізація майна приватних осіб військовими також спричиняє порушення права власності. Сама по собі мобілізація є тим винятком, за якого втручання у право власності може бути законним. Проте в ситуації на сході України зазвичай не є дотримані умови, за яких подібне втручання є пропорційним.

У доповіді УВКПЛ з прав людини щодо ситуації з правами людини в Україні 16 травня – 15 серпня 2019 року зазначено:

використання майна цивільних осіб у військових цілях без компенсації залишається предметом глибокої стурбованості. Ані національні, ані місцеві органи влади не забезпечили житлом і не виплатили компенсацію особам, які переїхали через використання їхнього майна у військових цілях або через безпосередню близькість до військових позицій³⁵.

---

³³ Руйнування на Донбасі у цифрах [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. - 2016. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.radiosvoboda.org/a/28166265.html> (30.10.2020)

³⁴ Науменко Ю. Порушення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту. – с. 5

³⁵ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2018 року – 15 лютого 2019 року [Електронний ресурс] // Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини.

Дійсно, компенсація за використання майна приватних осіб у військових цілях є необхідною умовою її законності³⁶. Крім недотримання цієї умови, бувають ще більш кричущі випадки порушення права власності.

УВКПЛ задокументував непоодинокі ситуації, коли військові використали житло цивільного населення, не оплатили рахунки за комунальні послуги, пов'язані з цим використанням, завдали шкоди майну та пограбували його.

Наприклад, у Верхньоторецькому (Донецька область), яке контролюється Урядом, літнє подружжя отримало рахунок за електроенергію на суму майже 30 тис. грн (приблизно 1175 дол. США) після того, як прибудова до їхнього будинку використовувалася військовими близько чотирьох років. Упродовж цього періоду дах будинку зазнав пошкоджень через артилерійські обстріли, а відремонтувати його було неможливо через присутність військових. Крім того, було вкрадено або пошкоджено техніку і електричне обладнання сім'ї. Аналогічні випадки були задокументовані в Авдіївці, Новгородському і Старогнатівці (Донецька область), що контролюються Урядом.³⁷

Крім перелічених вище порушень, в ОРДЛО непоодинокими є випадки вилучення майна в українських громадян. Так звана влада ЛНР намагається пояснити позбавлення майна “законними” підставами. Наприклад, будинки вилучають на тій підставі, що там довгий час ніхто не проживає.³⁸

“Донбас Реаліті” повідомляє про те, що захоплення квартир триває ще з 2014 року, проте вже в 2018 там про це почали говорити на “офіційному рівні” та називати таке вилучення “держуправління”. “В угрупованні “ЛНР” заявили про контроль над порожніми квартирами ще в минулому році (2017 – авт.), бойовики почали проводити “інвентаризацію” і вести список. Якщо квартира визнається “пустуючою”, окупаційна влада розпоряджаються нею на власний розсуд”. Щоб не втратити квартиру, в якій не проживають, власники стараються не допустити її визнання пустуючою: оплачують комунальні платежі або час від часу приїжджають туди. Продати таку нерухомість дуже важко. Зокрема, бойовики ДНР прийняли “закони”, які зобов'язують продавця укладати договір

---

³⁶ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 44, ст.416, Редакція від 02.01.2020 – ст. 22

³⁷ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2018 року – 15 лютого 2019 року [Електронний ресурс] // Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини.

³⁸ На півночі Луганщини є випадки позбавлення права власності на житло, - правозахисники [Електронний ресурс] // Коаліція «Справедливість заради миру на Донбасі». - 2017. - Режим доступу до ресурсу : https://jfp.org.ua/news/news_coalition/articles/na-pivnochi-luhanshchyny-ye-vypadky-pozbavlennia-prava-vlasnosti-na-zhytlo-pravozakhysnyky (31.10.2020)

особисто. Розуміючи, що це може бути небезпечно, багато власників цього не роблять. Договори, укладені на території України, окупаційною владою не визнаються.³⁹

УВКПЛ також заявляє про схожі ситуації: “сім’я цивільних осіб (з дитиною), яку примусово виселили з її квартири на території, що контролюється “Донецькою народною республікою”, може зіштовхнутися також з експропріацією майна “міністерством державної безпеки... Альтернативного помешкання сім’ї не надали.”⁴⁰

Окупована територія АРК

У Криму та Севастополі окупаційна влада позбавляє людей власності юридичними (але явно не правовими) методами. Підставами для порушення права у більшості випадків є рішення так званих судів. У зв’язку з цим для визначення масштабів порушень у Криму, Регіональний центр прав людини разом з Прокуратурою АРК здійснювали моніторинг судових рішень.

За результатами аналізу майже 9 тисяч судових рішень ідентифікували 3952 жертви, незаконного позбавлення права власності на земельні ділянки і незаконного знесення нерухомості. Так, у 250 жертв знесли нерухому власність (192 у АРК та 58 у м. Севастополь), а в 3702 людей окупаційна влада вилучила земельні ділянки.⁴¹

Близько 700 осіб, у яких вилучили майно, придбали його на вторинному ринку, решта ж – більше трьох тисяч – так звані первинні власники. Загальна площа вилучених земель у їхніх законних власників складає 355 гектарів, більша частина припадає на Севастополь.⁴²

Причому, за словами Романа Мартиновського, юриста Регіонального центру прав людини, “якщо говорити про порушення права власності при так званій військовій необхідності, таких рішень було мало, буквально одиниці, вони не впливали на загальну картину”.⁴³

---

³⁹ «Официальный» захват квартир в ОРДО [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii--ordlo-kvartira-zakhvat/29437867.html> (31.10.2020)

⁴⁰ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2018 року – 15 лютого 2019 року [Електронний ресурс] // Управління Верховного комісара Організації Об’єднаних Націй з прав людини.

⁴¹ Як захистити права на майно в Криму? [Електронний ресурс] // Громадське радіо. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://hromadske.radio/podcasts/byuro-sudovoyi-informaciyi/yak-zakhystyty-prava-na-mayno-v-krymu> (01.11.2020)

⁴² Як в Криму крадуть майно українських громадян [Електронний ресурс] // Главком. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://glavcom.ua/country/incidents/yak-v-krimu-kradut-mayno-ukrajinskih-gromadyan--695977.html> (01.11.2020)

⁴³ Як захистити права на майно в Криму? [Електронний ресурс] // Громадське радіо.

Отже, як українських громадян позбавляють майна в Криму?

Окупаційна влада не вважає українців законними власниками майна, бо документи, що є підставою права власності, були видані українською владою до 2014 року⁴⁴.

Основні способи позбавлення права власності:

- “націоналізація”: прийняття окупаційною владою актів, за якими державне або приватне майно автоматично переходило у власність так званої Республіки Крим або міста Севастополь як суб’єктів Російської Федерації;
- примусовий викуп/продаж майна на підставі розпоряджень так званих органів влади;
- вилучення/знищення майна без будь-яких рішень окупаційних судів чи органів влади
- вилучення/знищення майна за рішеннями окупаційних судів⁴⁵;

За словами Романа Мартиновського, основними аргументами при позбавленні права власності через суд були:

- незаконність передачі земельних ділянок у власність;
- відсутність оригіналів необхідних документів (тих, що підтверджували факт виділення ділянок) в архівах на півострові;
- віднесення земель до місць особливого режиму (після 2014);
- незаконність дозволів на будівництво, виданих українськими органами влади.⁴⁶

Вилучають земельні ділянки різноманітні “органи влади” такі як “Державна Рада” та “Рада міністрів” Криму і “прокуратура” Севастополя⁴⁷. Близько 80% “справ” розглядаються за відсутності власників нерухомості та їх представників. Аналіз судових рішень свідчить про те, що кожного дня в Криму з’являлись дві нові жертви таких порушень⁴⁸.

Крім того, як зазначає “Главком”,

---

⁴⁴ Як в Криму крадуть майно українських громадян [Електронний ресурс] // Главком.

⁴⁵ Експропріація в окупації: жителів півострова позбавляють власності [Електронний ресурс] // Урядовий кур’єр. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ekspropriaciya-v-okupaciyi-zhiteliv-pivostrova-poz/> (01.11.2020)

⁴⁶ Як захистити права на майно в Криму? [Електронний ресурс] // Громадське радіо.

⁴⁷ Як в Криму крадуть майно українських громадян [Електронний ресурс] // Главком.

⁴⁸ Росія вилучила та знищила нерухомість майже 4 тисяч українців в Криму [Електронний ресурс] // Центр прав людини ZMINA. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://zmina.info/news/rosiya-vyluchyla-ta-znyshhyla-neruhomist-majzhe-4-tysyach-ukrayincziv-v-krymu/> (01.11.2020)

прийняття рішень щодо позбавлення українських громадян права власності вже поставлено на потік. Зокрема, лише судді Балаклавського районного суду Севастополя ухвалили більше двох тисяч подібних рішень. Наприклад двоє суддів-рекордсменів – Мілошенко та Анашкіна, задовольнили 742 та 761 позови відповідно.⁴⁹

Це є черговим аргументом на користь того, що окупаційна влада просто вибирає об'єкт, а потім під нього - підставу для вилучення.

Так, для відчуження земельних ділянок використовувалась схема, за якої окупаційна влада створила державне Севастопольське лісогосподарське підприємство. З моменту його створення влада ініціювала позови, про відчуження ділянок які знаходяться на території підприємства.

Із 3 952 осіб, нерухомість яких незаконно зруйнували, будівлі 170 громадян України зруйнували через невідповідність російським будівельним нормам. Були зруйновані навіть помешкання родин з неповнолітніми дітьми.⁵⁰

Вилучають не тільки майно приватних осіб, а й державну власність. Ще у 2016 року Служба Безпеки України повідомляла про відкриття кримінального провадження за фактами захоплення РФ на окупованому півострові власність Фонду державного майна України. Відповідно до інформації, зазначеної на офіційному сайті СБУ,

Правоохоронці встановили, що представники російської окупаційної влади незаконно привласнили майно, земельні ділянки, адміністративні будівлі, матеріальні цінності Регіонального відділення Фонду державного майна України в АР Крим та місті Севастополі. Внаслідок протиправного захоплення майна українській державі завдано збитки на більше ніж два мільярди гривень. За наявною інформацією, майно ФДМУ привласнило незаконно створене на території півострова т.зв. “міністерство майнових та земельних відносин Республіки Крим РФ”.⁵¹

За словами експерта Регіонального центру прав людини Віталія Набухотного,

загалом з березня до вересня 2014 року так звана державна рада Республіки Крим ухвалила 15 постанов, на підставі яких експропрійовано майно органів виконавчої влади України, багатьох стратегічних державних підприємств, зокрема ДП “Адміністрація морських портів України”, ПАТ “Національна акціонерна компанія “Надра України”. Внаслідок ухвалення ще 28 постанов так званим кримським

⁴⁹ Як в Криму крадуть майно українських громадян [Електронний ресурс] // Главком.

⁵⁰ Росія вилучила та знищила нерухомість майже 4 тисяч українців в Криму [Електронний ресурс] // Центр прав людини ZMINA.

⁵¹ За матеріалами СБУ відкрито кримінальне провадження за фактом привласнення РФ державної власності у Криму [Електронний ресурс] // Служба безпеки України. - 2016. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.sbu.gov.ua/ua/news/183/category/78/view/2252#.IiQ9fX6V.dpbs> (03.11.2020)

парламентом протягом першого року окупації було незаконно відібрано приватну власність найбільших підприємств та фінансових установ, що діяли на території півострова, зокрема Кримської філії ПАТ “Укртелеком”, ПрАТ “Київстар”, ПАТ “Керчгаз” тощо⁵².

Серйозним порушенням права власності є також примусовий викуп майна, який відбувається на окупованих територіях. Для цього окупаційна влада прийняла закон “Республіки Крим” “Про особливості викупу майна в Республіці Крим” від 08.08.2014 року, який встановлює процедуру викупу та механізм відшкодування майна, яке має стратегічне значення. Проте експерти РЦПЛ зазначають, що “виходячи з цього документа, не зрозуміло, які критерії обчислення “рівноцінного відшкодування вартості майна”.⁵³

20 березня 2020 року президент Росії підписав указ № 201, яким 11 районів АРК зарахували до прикордонних територій. Земельні ділянки, розташовані там, не можуть перебувати у власності іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб.⁵⁴ Експерти вважають, що це зачепить більше 10 тисяч українських громадян.

Як зазначає юрист Максим Тимочко:

Проблема полягає в тому, що зарахування кримських земель до прикордонних має наслідком обов’язок для іноземців відчужити земельну ділянку. Тож громадяни України, які не отримали паспортного документа окупаційної влади РФ, протягом 2020—2021 року будуть змушені продати земельні ділянки в районах, визначених указом президента РФ №201. Інакше окупаційна влада примусово продасть їх або передаватиме у державну власність⁵⁵.

На нашу думку, мета указу – змусити українців, що мають власність в Криму, прийняти російське громадянство. Таким чином вони зможуть зберегти свою власність. Ця практика суперечить міжнародному законодавству та була засуджена демократичними державами, зокрема Францією⁵⁶ та Європейським

---

⁵² Експропріація в окупації: жителів півострова позбавляють власності [Електронний ресурс] // Урядовий кур’єр.

⁵³ Там само

⁵⁴ Указ Президента Российской Федерации от 20.03.2020 № 201 "О внесении изменений в перечень приграничных территорий, на которых иностранные граждане, лица без гражданства и иностранные юридические лица не могут обладать на праве собственности земельными участками, утвержденный Указом Президента Российской Федерации от 9 января 2011 г. № 26" [Електронний ресурс] // Официальный интернет-портал правовой информации. - 2020. - Режим доступа до ресурсу : <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202003200021> (03.11.2020)

⁵⁵ Експропріація в окупації: жителів півострова позбавляють власності [Електронний ресурс] // Урядовий кур’єр.

⁵⁶ Франція засудила указ Путіна щодо землі в Криму [Електронний ресурс] // Економічна правда. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/14/659343/> (04.11.2020)

союзом: “В ЄС підкреслили, що указ порушує норми міжнародного гуманітарного права, оскільки це ще один крок у напрямі нав'язування російського громадянства на півострові. Він також може призвести до свавільного позбавлення майна.”⁵⁷

---

⁵⁷ В ЄС назвали порушенням міжнародного права указ Путіна щодо землі в Криму [Електронний ресурс] // Європейська правда. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/04/1/7108249/> (04.11.2020)

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І

Аналіз законодавства, наукових робіт, звітів правозахисних організацій, що стосуються теми розділу, настановує на наступні висновки:

1. Законодавство у сфері захисту права власності на окупованих та непідконтрольних Україні територіях є загальним, в більшості декларативним, не надає реальних механізмів захисту. В багатьох законах присутні положення, за якими детальне регулювання мало б регламентуватись законами чи підзаконними актами, які ще не прийняті.
2. Документування порушень права власності на тимчасово окупованих територіях на офіційному рівні відсутнє. Моніторингом та подальшою фіксацією порушень займаються в основному міжнародні та українські неурядові організації. Це спричиняє багато проблем зокрема в укладенні та реєстрації угод щодо нерухомого майна, так як актуальність даних в реєстрах є сумнівною і її неможливо перевірити.
3. На територіях Донецької та Луганської областей основний масив порушень пов'язаний із бойовими діями (руйнування та пошкодження майна, на лінії розмежування мобілізацією майна військовими без належних відшкодувань та відсутністю доступу до майна). Проте є непоодинокі випадки вилучення майна на підставі розпоряджень окупаційної влади.
4. в АРК та Севастополі майно в основному вилучають на підставі рішень так званих судів або окупаційної влади. Основними аргументами є незаконність отримання майна власником, незаконність дозволів на будівництво, невідповідність законодавству РФ тощо. "Органи влади" перевіряють законність правових титулів

на майно, що є неприпустимим за міжнародним законодавством або ж взагалі без будь-яких рішень вилучають/знищують майно.

5. Об'єктами порушень є як приватне, так і державне й комунальне майно. В Криму вилучення майна, що має стратегічне значення регулюється актом окупаційної влади, механізм компенсації за яким незрозумілий. Крім того, президент РФ указом зарахував більшу частину території Криму до земельних ділянок, які не можуть перебувати у власності іноземців, що призведе до вилучення ділянок в українських громадян.

РОЗДІЛ II. СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

2.1. Адміністративний механізм захисту права власності

Даний підрозділ висвітлює адміністративний механізм захисту права власності на окупованих територіях. Так як будь-яка інформація щодо існування даного механізму для захисту права власності на території АРК та Севастополя відсутня, очевидно, що його не існує ні на нормативному, ні на практичному рівнях, і відповідно права на майно, що знаходиться на цих територіях, не можуть бути захищені в адміністративному порядку. Тому підрозділ стосується тимчасово окупованих та підконтрольних Україні територій Донецької та Луганської областей.

Стаття 15 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) встановлює, що “кожна особа має право на захист цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.”⁵⁸

ЦК України передбачає декілька суб’єктів захисту цивільного права. Так, права можуть захищатись:

- судом⁵⁹;
- Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування⁶⁰;
- нотаріусом⁶¹;
- самотійно⁶².

Кожен з цих суб’єктів захисту цивільного права має окремі, притаманні лише йому риси та способи захисту.

---

⁵⁸ Цивільний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356, Редакція від 01.01.2021. – ст. 15

⁵⁹ Там само – ст. 16

⁶⁰ Там само – ст. 17

⁶¹ Там само – ст. 18

⁶² Там само – ст. 19

В даному розділі доцільно дослідити захист права власності Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування (ст. 17 ЦК України).

Передбачені ст. 17 ЦК України положення регламентують адміністративний порядок захисту права власності. Такий висновок можливо зробити, проаналізувавши відповідні частини даної статті.

Ч. 1 ст. 17 передбачає, що “Президент України здійснює захист цивільних прав та інтересів у межах повноважень, визначених Конституцією України”⁶³

Ч. 3 ст. 17 встановлює, що “Орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим або орган місцевого самоврядування здійснюють захист цивільних прав та інтересів у межах, на підставах та у спосіб, що встановлені Конституцією України та законом”.⁶⁴

Ці положення кореспондують із статтею 19 Конституції України: “Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.”⁶⁵

Такі обмеження характерні саме для адміністративної діяльності, яка визначається у Великій українській енциклопедії як “фактичне здійснення органами державної влади своїх цілей та завдань, функцій та методів, що виявляються в різноманітних діях, поведінці державних службовців, їх взаємозв'язках з іншими учасниками управлінських відносин”⁶⁶. Інакше кажучи, передбачений статтею 17 ЦК України порядок захисту цивільного права є адміністративним порядком.

Це обумовлює те, що на противагу судовому або самостійному порядку захисту права власності, адміністративний порядок захисту права власності має

---

⁶³ Там само – ст. 17

⁶⁴ Цивільний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356, Редакція від 01.01.2021. – ст. 17

⁶⁵ Конституція України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 41, Редакція від 01.01.2020 – ст. 19

⁶⁶ Грай М. П. Адміністративна діяльність [Електронний ресурс] // Велика українська енциклопедія. - Режим доступу до ресурсу : [https://vue.gov.ua/Адміністративна діяльність](https://vue.gov.ua/Адміністративна_діяльність) (03.11.2020)

вичерпний перелік способів захисту цивільного права. Цей перелік встановлюється Конституцією та законами України.

Під способами захисту А. П. Сергєєв, А.І. Базилевич розуміють “закріплені у законі матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється поновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і вплив на правопорушника”⁶⁷.

В.В. Вітрянський під способами захисту пропонує розуміти передбачені законом засоби, за допомогою яких забезпечується припинення, попередження, усунення порушення права, його поновлення або (і) компенсація збитків, що спричинені порушенням суб’єктивного цивільного права⁶⁸.

В.В. Болгова спосіб захисту визначає як “правовий засіб, що застосовується в разі здійснення протиправного діяння або за порушення суб’єктивного права і (або) законного інтересу в межах та формах, що допускаються законом.”⁶⁹

У контексті цього дослідження доцільно зауважити, що за вищезазначеного розуміння способів захисту цивільного права не будь-які дії органів державної влади або місцевого самоврядування можуть вважатися адміністративним захистом права власності.

Наприклад, проведення операцій Збройними силами України щодо повернення певного території під контроль України опосередковано призводить до повернення майна, що перебувало на цих територіях, у правове поле: власники такого майна повертають можливість розпоряджатися цим майном і вчиняти з ним юридично значущі дії. Втім, такі дії ЗСУ не можуть вважатися адміністративним захистом права власності.

Частина 2 статті 17 ЦК України передбачає, що “у випадках, встановлених Конституцією України та законом, особа має право звернутися за захистом цивільного права та інтересу до органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.”⁷⁰

Тобто, адміністративний захист цивільного права, в тому числі права власності, можливий виключно за заявою особи, право якої порушене. Для того,

---

⁶⁷ Лісніча Т. В. Особливості господарсько-правового захисту прав суб’єктів господарювання [Електронне джерело] // Часопис юридичних наук. - 2014. - Режим доступу до ресурсу : <https://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1685/1429> (03.11.2020) - с.3

⁶⁸ Там само – с.2

⁶⁹ Там само – с.2

⁷⁰ Цивільний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356, Редакція від 01.01.2021. – ст. 17

щоб дії органів державної влади або місцевого самоврядування можна було вважати адміністративним захистом права власності, такі дії, окрім інших ознак, мають бути обумовлені реагуванням держави на заяву особи, права якої порушено.

Часткове виключення з цього можуть складати дії, спрямовані на захист права державної власності щодо майна, балансоутримувачем якого є орган державної влади або орган місцевого самоврядування. Природно, що у випадку порушення права власності на майно, власником якого є держава, відсутня потреба звернення особи, чиє право порушене. У такому випадку ініціатива походить від державних органів або органів місцевого самоврядування.

Прикладом цього є перший етап операції 10-ї Сакської бригади морської авіації з виводу авіаційної техніки з окупованого Криму на початку березня 2014 року⁷¹.

Подібні адміністративні способи захисту є скоріше виключенням, аніж правилом. Типовим і єдиним дієвим способом захисту порушеного права власності в даній ситуації є надання постраждалим компенсацій за зруйноване/пошкоджене майно. На нашу думку в Україні механізм надання таких компенсацій тільки почав розвиватись, і потребує значного вдосконалення. Схожу позицію висловлюють і правозахисники, які вважають існуючий механізм недостатньо ефективним та наголошують на необхідності прийняття спеціального закону⁷².

Кабінет Міністрів України розпорядженням від 26 січня 2015 року N 47-р. “Про встановлення режимів підвищеної готовності та надзвичайної ситуації” встановив режим надзвичайної ситуації в Донецькій та Луганській областях.⁷³

П. 24 ч. 1 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України визначає поняття надзвичайної ситуації.

---

⁷¹ Морська авіація: ті, що не зрадили [Електронний ресурс] // Укрінформ. - 2018. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2413341-morska-aviacia-ti-so-ne-zradili.html> (04.11.2020)

⁷² Виконали лише 28% із плану дій [Електронний ресурс] // День. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/vykonalyshe-28-iz-planu-diyu> (25.12.20)

⁷³ Науменко Ю. Порушення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту. Звіт / Ю. Науменко. - Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2020. - 56 с. – с. 14

Надзвичайна ситуація - обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності⁷⁴.

Відповідно до ст. 5 Кодексу цивільного захисту України, надзвичайні ситуації поділяються на чотири види: техногенні, природні, соціальні та воєнні. Ситуацію на сході України можна віднести до надзвичайних ситуацій воєнного характеру.

Цей Кодекс у ст.86 встановлює обов'язок відновлення/надання нового житла/виплати компенсацій тим, чиє житло було пошкоджене/зруйноване внаслідок надзвичайної ситуації, яка встановлена на територіях Донецької та Луганської областей⁷⁵.

10 липня 2019 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 623, якою було внесено зміни до Постанови Кабінету Міністрів України № 947 “Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій, які залишилися на попередньому місці проживання” від 18 грудня 2013 року.⁷⁶

Змінами передбачалося створення механізму грошової компенсації постраждалим особам, які є власниками житла, що “перебуває на контрольованих Україною територіях та було зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації”⁷⁷.

---

⁷⁴ Кодекс цивільного захисту України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 34-35, ст.458, Редакція від 16.10.2020. – ст. 2

⁷⁵ Там само – ст.86

⁷⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 623 Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/623-2019-%D0%BF#Text> (04.11.2020)

⁷⁷ Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-%D0%BF#Text> (04.11.2020)

На проблему, пов'язану із даною постановою вказує дата її ухвалення - 10 липня 2019 року. З початку збройної агресії Російської Федерації, який у самій постанові відраховується з моменту набрання чинності Указом Президента України від 14 квітня 2014 р. № 405 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України”, пройшло більше 5 років. Тобто, протягом п'яти років не існувало адміністративного механізму для захисту права власності на окупованих територіях. Хоча розуміння необхідності такого механізму висловлювали ще у вересні 2014 року.⁷⁸

В подальшому Постанова Кабінету Міністрів України № 947 від 18 грудня 2013 була ще один раз доповнена та змінена Постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 року № 767⁷⁹ (далі – Постанова №767). До прийняття цієї постанови виплати могли отримати тільки ті особи, які залишились проживати на попередньому місці або в населеному пункті, і житло яких знаходиться у межах територій, підконтрольних Україні. Відповідно ні внутрішньо переміщені особи, ні ті, чиє житло знаходиться на окупованих територіях, в це коло осіб не входили. Це було основною проблемою зазначеного порядку. Про це заявляли і правозахисні організації, зокрема УГСПЛ:

Про дискримінаційність зазначених положень вказувалося і в доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні 16 травня – 15 серпня 2019 року, в якій рекомендовано Парламенту і Кабінету Міністрів прийняти, відповідно до міжнародних норм і у співпраці з міжнародними та національними організаціями, недискримінаційне та всебічне законодавство, яке закладе основу для розробки всеосяжного механізму реституції майна та компенсації за його пошкодження і знищення під час збройного конфлікту на сході України, а також використання майна у військових цілях.⁸⁰

---

⁷⁸ 7 запитань про компенсацію за житло переселенцям. Чому постанова Кабміну – лише початок процесу [Електронний ресурс] // Українська правда. - 2019. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2019/07/31/7222396/> (04.11.2020)

⁷⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2020 р. № 767 Питання виплати грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-viplati-groshovoyi-kompen-767> (06.11.2020)

⁸⁰ Науменко Ю. Порушення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту. Звіт / Ю. Науменко. - Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2020. - 56 с. – с. 18

Проте після прийняття вищезгаданої постанови, будь-які власники житла, яке знаходиться на окупованих територіях дістали змогу отримати компенсацію. Як зазначає Донбас SOS, “якщо раніше в Постанові йшлося лише про компенсацію особам, які залишилися на попередньому місці проживання, у новій редакції вона поширюється на всіх осіб, чий будинки було зруйновано внаслідок воєнного конфлікту — але лише якщо будинки розташовано на території, де органи державної влади здійснюють свої повноваження, та якщо вони є зруйнованими повністю”⁸¹.

Так, на даний момент Постановою № 947 від 18 грудня 2013 року передбачено два варіанти реагування держави на порушення права власності: надання грошової допомоги постраждалим від надзвичайної ситуації та грошової компенсації за зруйноване майно⁸².

Відповідно до ч.3 Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації,

Грошова допомога надається постраждалим, житло яких пошкоджено внаслідок надзвичайної ситуації або проведення робіт з ліквідації її наслідків та які відмовилися від евакуації, відселення та залишилися на попередньому місці проживання та/або в межах відповідного населеного пункту.

Грошова компенсація надається постраждалим, які є власниками житла, яке перебуває на контрольованих Україною територіях та було зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації, після дати набрання чинності Указом Президента України від 14 квітня 2014 р. № 405 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року “Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України.”⁸³

---

⁸¹ Порядок компенсації за зруйноване житло: які зміни відбулися у 2020-му [Електронний ресурс] // Донбас SOS. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.donbasssos.org/kompencatsia-jytlo-2020/> (08.11.2020)

⁸² Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації [Електронний ресурс].

⁸³ Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації [Електронний ресурс]. – ч. 3

Як бачимо, якщо коло осіб, що можуть отримати компенсацію розширилось, то претендентів на отримання допомоги лишилось незмінним – її можуть отримати “тільки ті особи, які відмовилися від евакуації, відселення і залишилися на попередньому місці проживання та/або в межах відповідного населеного пункту”⁸⁴. Тобто ті особи, житло яких пошкоджене, і вони покинули попереднє місце проживання, не мають змоги отримати будь-які виплати.

Крім цього, знову ж таки, проблема житла, яке розташоване на непідконтрольних територіях, лишається невирішеною. Проте це обумовлено об’єктивними причинами: там неможливо обстежити житло, а таке обстеження є необхідним етапом у наданні виплат.

Також незмінною залишилась максимальна сума виплат: до 300 тисяч гривень. Це також є проблемою, адже, як зазначає УГСПЛ, вона

не є достатньою навіть для покриття витрат постраждалим, в яких було зруйновано звичайну однокімнатну квартиру. Оскільки якщо порахувати компенсацію виходячи з вартості будівництва квадратного метру житла по Луганській/Донецькій областях, яка становить близько 11-12 тисяч гривень, максимальна сума виплат може покрити тільки 24-26 м² зруйнованого житла⁸⁵

Розмежування грошової компенсації та допомоги зв’язку із воєнними діями на сході України обумовлено низкою чинників.

По-перше, інший порядок перевірки та реагування на заяву про надання грошового відшкодування. Відмінності порядків перевірки та реагування на заяву про надання грошового відшкодування та про надання компенсації проаналізовані в таблиці:

Грошова допомога	Грошова компенсація
<i>Причина надання</i>	
За пошкоджене житло	За зруйноване житло

⁸⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації [Електронний ресурс]. – п. 3

⁸⁵ Науменко Ю. Порушення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту. Звіт / Ю. Науменко. - Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2020. - 56 с. – с. 18

<i>Коло осіб, які можуть отримати</i>	
Тільки ті особи, які відмовилися від евакуації, відселення і залишилися на попередньому місці проживання та/або в межах відповідного населеного пункту ⁸⁶	Всі власники зруйнованого житла, яке знаходиться на підконтрольних Україні територіях ⁸⁷
<i>Суб'єкт прийняття рішення про надання</i>	
Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади ⁸⁸	Комісія з розгляду питань, пов'язаних з наданням грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації на підставі поданих органами місцевого самоврядування, а у разі їх відсутності - військово-цивільними адміністраціями населених пунктів сформованих та затверджених списків постраждалих на виплату грошової компенсації ⁸⁹ .
<i>Необхідні для відшкодування документи</i>	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Заява; 2. довідка про визнання особи постраждалою внаслідок надзвичайної ситуації; 3. копія документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документа, що посвідчує особу та підтверджує її спеціальний статус; 4. копія одного з передбачених Податковим кодексом 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Заява про проведення обстеження житла, зруйнованого внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації; 2. копія документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документа, що посвідчує особу та

⁸⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 – п.3

⁸⁷ Там само – п.3

⁸⁸ Там само – п.5

⁸⁹ Там само – п.5

<p>України документа з даними про реєстраційний номер облікової картки платника податків (крім випадків, коли постраждалим є іноземець, особа без громадянства або особа, яка через свої релігійні переконання в установленому порядку відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податку та повідомила про це відповідному контролюючому органу і має відмітку в паспорті громадянина України) (крім іноземців та осіб без громадянства)⁹⁰.</p>	<p>підтверджує її спеціальний статус;</p> <p>3. копія одного з передбачених Податковим кодексом України документа з даними про реєстраційний номер облікової картки платника податків (крім випадків, коли постраждалим є іноземець, особа без громадянства або особа, яка через свої релігійні переконання в установленому порядку відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податку та повідомила про це відповідному контролюючому органу і має відмітку в паспорті громадянина України) (крім іноземців та осіб без громадянства);</p> <p>4. нотаріально завірені копії документів, що підтверджують наявність права власності у постраждалого на житло на момент подання заяви про проведення обстеження житла.⁹¹</p>
<p>Строк прийняття рішення</p>	
<p>5 робочих днів з моменту звернення⁹²</p>	<p>10 робочих днів з моменту надходження списків постраждалих осіб⁹³</p>

⁹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 – п.9

⁹¹ Там само – п.16

⁹² Там само – п.27

⁹³ Там само – п.22

Відмінності обумовлені, перш за все, різною процедурою. Для отримання грошової компенсації вона дещо спрощена. Так, для отримання грошової допомоги особа вже на момент звернення повинна мати статус постраждалої від надзвичайної ситуації. Тобто, особа має звертатися до органів влади двічі. Процедура отримання грошової компенсації включає в себе як отримання статусу постраждалого, проведення обстеження житла так і звернення для надання відшкодування.

З іншого боку, надання грошової допомоги значно швидше. Втім, 5 зазначених робочих днів рахують вже від моменту звернення особи із заявою про надання грошової допомоги. Цей строк не включає час, необхідний для отримання особою статусу постраждалого.

Крім того, встановлено різні рівні матеріального відшкодування: для грошової допомоги встановлено межі “від 3 до 15 прожиткових мінімумів для працездатних осіб”.⁹⁴ Для грошової компенсації розмір “визначається за показниками опосередкованої вартості спорудження житла у регіонах України відповідно до місцезнаходження житла, що є чинними на дату затвердження узагальненого списку відповідно (але не більш як 300 тис. гривень за один об’єкт зруйнованого житла)”⁹⁵. Якщо майно перебуває у спільній власності, компенсація здійснюється пропорційно до площі зруйнованого або пошкодженого житла, що належить кожному із співвласників⁹⁶.

Специфічним випадком надання грошової компенсації є знаходження житла на території, доступ до якої обмежено наказом Командувача об’єднаних сил. Для проведення обстеження такого житла необхідно отримати письмовий дозвіл Командувача. У разі відмови у доступі, таку відмову неможливо оскаржити. Вона діє до отримання дозволу або зняття встановлених обмежень.

---

⁹⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 623 Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 [Електронний ресурс]. – п. 7

⁹⁵ Там само

⁹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2020 р. № 767 Питання виплати грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації]. – п. 33

Дуже важливо, що після прийняття Постанови № 767 надання виплат нарешті стало можливим: Луганська цивільно-військова адміністрація ще в листопаді 2020 року повідомила про те, що “процес пішов”⁹⁷.

Проте у задоволенні дуже багатьох заяв про надання виплат у зв’язку з надзвичайною ситуацією, відмовляють. Саме тому дуже постраждали особи звертаються до суду з їх оскарженням. В момент звернення до суду адміністративний спосіб захисту перетворюється на судовий, мова про який піде в наступному підрозділі.

2.2. Судовий спосіб захисту права власності

Підрозділ присвячений захисту права власності в судовому порядку. На прикладах прецедентів вищих судових інстанцій розкрито особливості такого захисту та позиції судів в найбільш поширених категоріях справ. Крім того, проведений аналіз судових рішень, що стосуються захисту права власності на окупованих територіях (в додатку до роботи). Також висвітлені основні проблеми, які виникають при подачі позовів та проблеми з доступом до суду у внутрішньо переміщених осіб.

Як було зазначено у попередньому підрозділі, “кожна особа має право на захист цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Це передбачено ст. 15 Цивільного кодексу України”.⁹⁸

Стаття 16 ЦК України передбачає право кожної особи на звернення до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Частина 2 статті 16 встановлює перелік способів захисту цивільних прав та інтересів судом:

- 1) визнання права;

---

⁹⁷Процес пішов: перші вісім постраждалих отримують від держави компенсацію за зруйноване житло [Електронний ресурс] // Луганська обласна військово-цивільна адміністрація. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : http://loga.gov.ua/oda/press/news/proces_pishov_pershi_visim_postrazhdalih_otrimayut_vid_derzhavi_kompensaciyu_za (12.12.2020)

⁹⁸ Цивільний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356, Редакція від 01.01.2021. – с.15

- 2) визнання правочину недійсним;
- 3) припинення дії, яка порушує право;
- 4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
- 5) примусове виконання обов'язку в натурі;
- 6) зміна правовідношення;
- 7) припинення правовідношення;
- 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.⁹⁹

При цьому абзац 2 ч. 2 ст. 16 ЦК України передбачає, що суд “може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках.”¹⁰⁰ Інакше кажучи, перелік способів захисту є невичерпним.

Вибір способу захисту права або інтересу в першу чергу залежить від характеру правовідносин. Майнові правовідносини значною мірою обумовлені властивостями майна, з приводу якого ці правовідносини виникають.

Тимчасова окупація частини території України призводить до звуження спектру способів захисту цивільних прав та інтересів. Обираючи спосіб захисту щодо правовідносин на підконтрольних Україні територіях особа виходить з того, який зі способів захисту дозволить досягти її процесуальної мети найбільш дієвим способом. Єдиним обмеженням у виборі способу захисту є закон. Про це зазначає ч. 2 ст. 5 ЦПК України:

У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону.¹⁰¹

Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду у постанові від 28 травня 2020 року зазначив наступне:

---

⁹⁹ Цивільний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356, Редакція від 01.01.2021. - ст.16

¹⁰⁰ Там само – ст.16

¹⁰¹ Цивільний процесуальний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492, Редакція від 13.08.2020. - ст.5

Статтею 16 ЦК України, положення якої кореспондуються з положеннями статті 20 Господарського кодексу України (далі - ГК України), встановлено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Вказаними нормами матеріального права визначено способи захисту прав та інтересів, і цей перелік не є вичерпним.

Отже, суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом. Застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту суб'єктивного права, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення.

Суд зобов'язаний з'ясувати характер спірних правовідносин (предмет і підстави позову), наявність/відсутність порушеного права чи інтересу та можливість його поновлення/захисту в обраний спосіб.¹⁰²

Як бачимо, КГС ВС визначає наступні критерії вибору способу захисту цивільного права чи інтересу:

- характер спірних правовідносин;
- наявність порушеного права чи інтересу;
- можливість його поновлення/захисту в обраний спосіб.

Саме за останнім критерієм більшість з передбачених ст. 16 способів захисту не можуть бути застосовані щодо правовідносин на тимчасово окупованих територіях. Навіть за умови позитивного для заявника рішення суду, виконання цього рішення неможливе до встановлення контролю над окупованими територіями.

Для прикладу, у випадку незаконного заволодіння річчю, власник подає до володільця ввідикаційний позов. Способом захисту у такому позові є п. 4 ч. 2 ст. 16 ЦК України - відновлення стану речей, який існував до порушення. Щодо майна на окупованих територіях подати такий позов можливо, проте видається, що рішення на підставі цього позову не можна буде виконати, оскільки предмет спору не може бути переданий виконавцю.

Звісно, такі обмеження існують лише щодо тих об'єктів права власності, що мають матеріальне вираження. Нематеріальні активи, хоча і зі своєю специфікою, можуть бути захищені будь-яким зі способів. Для прикладу можна

---

¹⁰² Постанова Верховного Суду від 28 травня 2020 року по справі № 910/7164/19 [Електронний ресурс] // ЄДРСР. -2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89485041> (07.11.2020)

навести справу 640/4439/16-ц від 20 лютого 2018 року¹⁰³. Особа звернулася до суду з позовом до банку про повернення належних особі коштів та процентів за договором депозиту, укладеного особою з банком на території Автономної республіки Крим. Способом захисту, відповідно до заявленої позовної вимоги, є виконання обов'язку в натурі (п.5 ч. 2 ст. 16 ЦК України).

Одним із найбільш поширених порушень права власності на тимчасово окупованих територіях є пошкодження або знищення майна. Способом захисту порушеного права у такому випадку є відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди.

Такий спосіб захисту безпосередньо пов'язаний із наявністю правопорушення, внаслідок якого майновим правам особи було заподіяно збитки. Правопорушення передбачає наявність особи, яка здійснила правопорушення, внаслідок чого має відшкодувати збитки. Типово збитки складаються з реальної шкоди та упущеної вигоди.

Правопорушення є фактичною підставою для звернення особи до суду для захисту свого майнового права. Юридична підстава такого звернення залежить від того, яким положенням закону передбачено відповідальність за той чи інший делікт.

Найбільш типовою для відшкодування шкоди юридичною підставою є стаття 1166 ЦК України. Частина перша цієї статті зазначає:

“Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.”¹⁰⁴

З положення ч. 1 ст. 1166 ЦК очевидним є те, що відшкодування нерозривно пов'язане з особою заподіювача шкоди.

---

¹⁰³ Постанова Верховного Суду від 20 лютого 2018 року по справі № 640/4439/16-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. -2018. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72348795> (07.11.2020)

¹⁰⁴ Цивільний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356, Редакція від 01.01.2021. – ст.1166

Встановити особу того, хто завдав шкоду на окупованих територіях, особливо на тих з них, де відбувалися чи тривають воєнні дії, часто неможливо. Більше того, навіть за умови встановлення особи заподіювача шкоди сумнівною вбачається можливість притягнення її до цивільної відповідальності.

По-перше, якщо особа продовжує перебувати на окупованих територіях, проблематично домогтися її участі у процесі, навіть в порядку статті 223 Цивільного процесуального кодексу України, яким встановлено порядок судового розгляду за умови неявки в судове засідання учасника справи. П. 1. ч. 2. ст. 223 ЦПК передбачає, що суд відкладає розгляд справи в судовому засіданні з підстав неявки в судове засідання учасника справи, “щодо якого відсутні відомості про вручення йому повідомлення про дату, час і місце судового засідання”.¹⁰⁵ Очевидно, що отримати відомості про вручення повідомлення особі, яка перебуває на окупованій території проблематично.

По-друге, навіть за умови участі особи у судовому розгляді або проведенні судового розгляду за відсутності особи, виконання рішення забезпечити практично неможливо.

По-третє, якщо особа заподіювача шкоди опиниться в межах юрисдикції України, це також не гарантує захист цивільного права власника пошкодженого майна. Сукупності активів, якими володітиме така особа навряд чи вистачить для відшкодування шкоди в повному обсязі. Звернення до суду з заявою про відстрочення або розстрочення виконання зобов'язання також не будуть ефективними - такий боржник вірогідно нестиме, окрім іншого, кримінальну відповідальність за свої дії на окупованих територіях, тому не матиме змоги знайти джерело доходу, з якого виконає зобов'язання.

Отже, така юридична підстава як ст. 1166 ЦК та пов'язаний з нею спосіб захисту у вигляді відшкодування шкоди не є ефективними механізмами захисту права власності на окупованих територіях.

---

¹⁰⁵ Цивільний процесуальний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492, Редакція від 13.08.2020. – ст.223

Судова практика з 2014 року накопичила ще декілька юридичних підстав захисту права власності у відносинах з пошкодження або знищення майна. Перш за все мова йде про ст.19 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” та ст. 86 Кодексу цивільного захисту України.

Стаття 19 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” зазначає:

Відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом.

Відшкодування шкоди, заподіяної організації, підприємству або установі терористичним актом, провадиться в порядку, визначеному законом.¹⁰⁶

Стаття 86 Кодексу цивільного захисту передбачає наступне: “Забезпечення житлом постраждалих, житло яких стало непридатним для проживання внаслідок надзвичайної ситуації, здійснюється місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та суб’єктами господарювання ...”¹⁰⁷

Як бачимо, обидві юридичні підстави передбачають компенсацію постраждалим особам. Дані норми конфліктують між собою. Втім, доволі часто обидві юридичні підстави були об’єктом дослідження судів вищих інстанцій в рамках одного провадження.

Саме такий випадок мав місце при розгляді Великою Палатою Верховного Суду справи №265/6582/16-ц від 4 вересня 2019 року¹⁰⁸. Відповідно до позиції Верховного Суду, обидві юридичні підстави передбачають порядок відшкодування “відповідно до закону”. Оскільки законів, за якими може бути здійснена компенсація за знищення майна, не існує, постраждалі особи не

---

¹⁰⁶ Про боротьбу з тероризмом : Закон України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 25, ст.180, Редакція від 03.07.2020.- ст.19

¹⁰⁷ Кодекс цивільного захисту України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 34-35, ст.458, Редакція від 16.10.2020.- ст.186

¹⁰⁸ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2019 року по справі № 265/6582/16-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. -2019. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310215> (09.11.2020)

можуть мати легітимних очікувань компенсації на підставі Закону України “Про боротьбу з тероризмом” або Кодексу цивільного захисту України.

Втім, Верховний Суд запропонував іншу юридичну підставу захисту права власності - порушення державою своїх позитивних зобов'язань із гарантування права власності. Суд, керуючись принципом *jura novit curia* (“суд знає закони”), послався на ст.1 ЄКПЛ¹⁰⁹, якою передбачено “позитивні обов'язки гарантувати ефективне використання визначених Конвенцією прав кожному, хто перебуває під її юрисдикцією. Порушення кожного з цих обов'язків є самостійною підставою відповідальності держави.”¹¹⁰.

Аналізуючи позитивний обов'язок держави, суд зазначив:

У матеріальному аспекті: держава має забезпечити у своїй правовій системі юридичні гарантії реалізації права власності (превентивні обов'язки) та засоби правового захисту, за допомогою яких потерпілий від втручання у це право може його захистити, зокрема, вимагаючи відшкодування збитків за будь-яку втрату (компенсаційні обов'язки)...

У процесуальному аспекті: хоча стаття 1 Першого протоколу до Конвенції не встановлює чітких процедурних вимог, існування позитивних обов'язків процесуального характеру відповідно до цього положення визнані ЄСПЛ як у справах, що стосуються державних органів, так і у спорах між приватними особами.¹¹¹

Верховний Суд робить наголос саме на позитивному обов'язку держави, оскільки порушення позитивного та негативного обов'язків породжують різні види відповідальності держави. За порушення негативного обов'язку між порушенням держави і шкодою є прямий причинно-наслідковий зв'язок, а тому держава має нести матеріальну відповідальність у повному обсязі. Порушення позитивного обов'язку держави саме по собі не породжує матеріальну шкоду: обов'язково має бути особа чи подія, яка спричинить шкоду, компенсацію за яку неможливо отримати внаслідок порушення позитивного обов'язку державою.

Отже, держава відповідає за порушення негативного обов'язку у повному обсязі завданої шкоди, тоді коли порушення позитивного обов'язку не дає

---

¹⁰⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1950, № 995_004, ст.34, Редакція від 02.10.2013

¹¹⁰ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2019 року по справі № 265/6582/16-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. -2019.

¹¹¹ Там само

підстав вважати, що держава має відшкодувати повну вартість пошкодженого майна. Це підтверджується висновками Верховного Суду.¹¹²

Ще однією відмінністю позитивного і негативного зобов'язання держави відповідно до ст. 1 Конвенції є спосіб захисту порушеного права. Способом захисту порушеного негативного обов'язку держави є відшкодування шкоди. Ефективним способом захисту порушеного позитивного обов'язку держави (як у запропонованій вище справі ВС) є примусове виконання обов'язку щодо захисту права власності (зазвичай, шляхом компенсації). Важливо підкреслити, що компенсація та відшкодування шкоди мають різну природу та підстави виникнення, проте це тема для іншого дослідження.

Повертаючись до Постанови ВП ВС у справі №265/6582/16-ц від 4 вересня 2019, суть всієї позиції найкраще передає наступне формулювання з висновків суду:

Відсутність у законодавстві України відповідних приписів щодо відшкодування власникові шкоди, заподіяної його об'єкту нежитлової нерухомості терористичним актом, не перешкоджає особі, яка вважає, що стосовно її права власності на таке майно певний позитивний обов'язок не був виконаний, вимагати від держави компенсації за це невиконання на підставі статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Позиція Верховного Суду у вищезгаданій справі №265/6582/16-ц від 4 вересня 2019 року припинила тривалу дискусію щодо можливості, підстав та порядку компенсації за житло, зруйноване внаслідок збройного конфлікту. За результатами цієї позиції було також розроблено чинну версію порядку грошової компенсації постраждалим, які є власниками житла, яке перебуває на контрольованих Україною територіях та було зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації, дослідження якого було проведено у попередньому розділі.

---

¹¹² Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2019 року по справі № 265/6582/16-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. -2019.

Близькою за змістом категорією справ є захист права власності щодо майна, мобілізованого військовими. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 22 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”, “громадяни зобов’язані надавати під час мобілізації будівлі, споруди, транспортні засоби та інше майно, власниками яких вони є, Збройним Силам України, іншим військовим формуванням...з наступним відшкодуванням державою їх вартості в порядку, встановленому законом”¹¹³.

І юридична підстава, і проблема її застосування у даній категорії справ подібні до тих, які було розглянуто щодо справ про компенсацію вартості втраченого житла: не існує закону, на підставі якого необхідно здійснювати відшкодування вартості майна, мобілізованого військовими. Відповідно, постраждалі особи не можуть захистити своє право лише на підставі ст. 22 Закону України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”.

Логічним вбачається застосування позицій ВС, розроблених у справі №265/6582/16-ц від 4 вересня 2019 про компенсацію вартості житла та позитивного обов’язку держави встановити механізми захисту права власності. Суддя Верховного Суду Ольга Ступак зазначала, що подібні справи малочисельні, а позов було задоволено лише в одній справі. В ній суд послався на позицію у справі №265/6582/16-ц і стягнув на користь громадянина компенсацію за мобілізоване майно.¹¹⁴

Щодо інших справ даної категорії, в яких у задоволенні позовних вимог було відмовлено, очікується, що вони будуть оскаржуватися. Апеляційні та касаційні суди мають застосувати позицію, зазначену у справі №265/6582/16-ц.

Ще однією категорією справ, які виникають з приводу майна на окупованих територіях може бути оскарження рішень комісій про відмову у наданні грошової компенсації відповідно до порядку, визначеному Постановою Кабінету Міністрів України № 947 “Про затвердження Порядку надання та

---

¹¹³ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 44, ст.416, Редакція від 02.02.2020. – ст.22

¹¹⁴ Про компенсації за використання житла громадян у військових цілях судді КЦС ВС говорили на круглому столі комітету ВР [Електронний ресурс] // Верховний Суд. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.facebook.com/101352490639645/posts/849379312503622> (04.12.2020)

визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій, які залишилися на попередньому місці проживання” від 18 грудня 2013 року.¹¹⁵

Порядок прямо зазначає, що в разі незгоди з висновком комісії щодо відмови у наданні грошової компенсації, постраждалий може оскаржити зазначене рішення до суду. Втім, такі справи також малочисельні і наочних прикладів, які сутнісно доповнили б вищенаведене, знайти не вдалося.

Загалом, спектр справ щодо захисту права власності на окупованих територіях, які успішно розглядаються у суді, доволі вузький. Це обумовлено низкою чинників, зокрема відсутністю юридичних підстав та/або неможливістю здійснювати судовий розгляд/виконання судового рішення.

Для прикладу, не існує ефективної юридичної підстави для захисту права власності на нежитлові об’єкти нерухомості або земельні ділянки. Суд не може застосувати жодної з наявних юридичних підстав для компенсації вартості нежитлової нерухомості або земельної ділянки.

Також варто звернути увагу на проблемні процесуальні питання, пов’язані з тимчасовою окупацією територій України. УГСПЛ зазначає, що

при зверненні до суду з позовами щодо відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом, згідно наявної практики, виникали наступні питання:

- підсудність вказаних справ;
- проведення оцінки майна;
- визначення кола відповідачів у справі;
- сплата судового збору¹¹⁶

Підсудність справ, що виникають з приводу нерухомого майна є виключною: позови подаються за місцезнаходженням майна або основної його частини (ст.30 ЦПК). Саме тому деякі позови про стягнення шкоди, спричиненої руйнуванням/пошкодженням нерухомого майна передавались в суди за

---

¹¹⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації [Електронний ресурс].

¹¹⁶ Науменко Ю. Порушення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту. – с.19-20

місцезнаходженням такого майна. Проте у Постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 21 березня 2018 року у справі № 644/4407/17 було зазначено, що справи про відшкодування шкоди не вважаються справами з приводу нерухомого майна у розумінні ст.30 ЦПК: об'єктом позову тут є не майно, а шкода. Тому такі справи можуть розглядатись за альтернативною підсудністю.¹¹⁷

Проблемним часто постає питання проведення оцінки майна, так як доступу до нього в більшості випадків немає. Проте експертиза може проводитись і за відсутності об'єкта, без його особистого огляду за фото, описами, документами тощо, наданими експерту.¹¹⁸

Проблеми також виникають із визначенням кола відповідачів. Як зазначає УГЛСП, «...позивачі зверталися з позовами до різних відповідачів, зокрема, РНБО, МВС, Міністерство оборони та інших силових структур. Проте виходячи з наявної судової практики належними відповідачами у справах вказаної категорії є Державна казначейська служба України та Кабінет Міністрів України»¹¹⁹.

П. 6 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір», встановлює, що «від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються позивачі - у справах про відшкодування матеріальних збитків, завданих внаслідок вчинення кримінального правопорушення». Терористичний акт є кримінальним правопорушенням, і УГСПЛ зазначає, що на цій підставі у багатьох справах позивачі були звільнені від сплати судового збору. Проте єдиної практики щодо цього питання немає, тому деякі позивачі в цій категорії справ посилаються на скрутне матеріальне становище у заявах про зменшення розміру або звільнення від сплати судового збору. Формування єдиної практики у цій сфері є дуже важливим для покращення доступу до правосуддя¹²⁰.

---

¹¹⁷ Науменко Ю. Порушення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту. – с.19

¹¹⁸ Там само – с. 20

¹¹⁹ Там само – с.20

¹²⁰ Там само – с.20

Окрім відсутності або неефективності механізмів судового захисту права власності на окупованих територіях, доводиться констатувати ще низку проблем. Так, відповідно до дослідження “Дотримання права на доступ до правосуддя внутрішньо переміщених осіб та жителів тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей” авторства Наталії Гриценко та Світлани Пантюхіної, існує три основні проблеми із доступом до правосуддя для внутрішньопереміщених осіб:

- сплата судового збору (розкрито вище),
- відстань до судів: “в окремих випадках територіальна юрисдикція судів з невідконтрольної території була передана судам у віддалених районах та з поганою транспортною розв'язкою, а також судам, що знаходяться в інших областях. Звернення до таких судів потребує витрат коштів, часу і зусиль для поїздки в суд і повернення додому”¹²¹.
- тривалість розгляду справ у зв'язку із великим обсягом навантаження на суди Донецької та Луганської областей”.¹²²

2.3. Перспективи звернення до ЄСПЛ щодо захисту права власності на окупованій та невідконтрольних Україні територіях

Так як право власності передбачене ЄКПЛ і громадянами України та державою було подано тисячі індивідуальних та чотири міждержавні скарги щодо захисту цього права у зв'язку із захопленням територій, третій розділ присвячений перспективам захисту права власності у Європейському суді. Основна увага приділена критеріям прийнятності заяв: юрисдикції та

---

¹²¹ Віддаленість судів та надмірні судові збори ускладнюють доступ ВПО і жителів окупованих територій до судів України [Електронний ресурс] // Коаліція «Справедливість заради миру на Донбасі». - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://jfp.org.ua/rights/novyny/articles/viddalenist-sudiv-ta-nadmirni-sudovi-zbory-uskladniuit-dostup-vpo-i-zhyteliv-okupovanykh-terytorii-do-sudiv-ukrainy> (12.11.2020)

¹²² Там само

вичерпанню національних засобів захисту, адже вони викликають найбільше дискусій серед експертів, і є ключовими у цих справах.

З 17 липня 1997 року, після ратифікації ЄКПЛ, Україна є однією з держав-учасниць Конвенції. Відповідно до статті 9 Конституції України “чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України”¹²³. Ратифікувавши Конвенцію, Україна визнала обов’язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини. Так само стороною Конвенції є Російська Федерація, на неї поширюються всі договірні зобов’язання.

Право власності передбачене частиною 1 статті 1 Першого Протоколу Конвенції. Відповідно до цієї норми, “кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права”¹²⁴.

Важливо, що право власності за Конвенцією не є абсолютним, і може бути обмеженим. Проте в таких випадках необхідно дотримати всіх умов, за яких таке обмеження буде пропорційним.

Посібник за статтею 1 Першого Протоколу ЄКПЛ зазначає, що

поняття “майно” у першій частині статті 1 Першого Протоколу є автономним поняттям, яке охоплює як “існуюче майно”, так і активи, в тому числі позови, щодо яких заявник може стверджувати, що він або вона має принаймні, “законне очікування”. “Майно” містить права “in rem” та “in personam”. Термін охоплює нерухоме і рухоме майно та інші майнові інтереси¹²⁵.

З цього випливає, що порушення, про які було зазначено у розділі 1.2, є порушеннями гарантованого Конвенцією основоположного права на захист майна, яке відповідно, до ст.1 Конвенції, повинні гарантувати договірні держави.

---

¹²³ Конституція України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141, Редакція від 01.01.2020.

¹²⁴ Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, N 40, ст.263. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text – ст. 34 (10.11.2020)

¹²⁵ Захист власності: посібник за статтею 1 Протоколу №. 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [Електронний ресурс] // Рада Європи/Європейський суд з прав людини. - 2019 . - Режим доступу до ресурсу : https://zakon.help/files/article/10431/Guide_Art_1_Protocol_1_UKR_-2019.pdf (10.11.2020)

Відповідно, якщо особа вважає, що це право порушене, вона може звертатись до ЄСПЛ із скаргою.

Кожна особа, право якої порушене однією з договірних держав, може подати до ЄСПЛ індивідуальну скаргу. Відповідно до ст. 34 ЄКПЛ, “Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї”¹²⁶. Це означає, що для того, щоб подати скаргу в ЄСПЛ, особа має вважати безпосередньо себе потерпілою від порушення прав чи основоположних свобод, що гарантуються Конвенцією або ж протоколами до неї. Порушення, яке є предметом скарги, має бути здійснене державою, яка ратифікувала Конвенцію і стосуватись подій, які відбулись уже після ратифікації.

Також стаття 33 ЄКПЛ передбачає, що в суд однією договірною державою проти іншої може бути подана міждержавна скарга¹²⁷.

Станом на сьогодні Україною подано 5 міждержавних скарг проти Росії, що стосуються порушень, спричинених російською агресією на сході та окупацією Кримського півострова.

Першу таку скаргу було подано 13 березня 2014 року у зв'язку з подіями в АРК, вона була прийнята того ж дня, і справі “Україна проти Росії” було присвоєно № 20958/14 із наданням їй статусу пріоритетної. Після того український Уряд заявив про порушення РФ прав людини на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей та подав скарги за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції у зв'язку з “націоналізацією” РФ державного майна, розташованого на території АРК. Згодом у зв'язку із погіршенням ситуації, скарга доповнювалась новими фактами.¹²⁸

---

¹²⁶ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1950, № 995_004, ст.34, Редакція від 02.10.2013

¹²⁷ Там само – ст.33

¹²⁸ Україна проти Росії (щодо Криму) [Електронний ресурс] // Юридичне протистояння з Російською Федерацією. - Режим доступу до ресурсу : <https://lawfare.gov.ua/cases/ukraine-vs-russia-crimea> (10.11.2020)

12 лютого 2016 року ЄСПЛ повідомив Уряд України про рішення розділити міждержавну справу “Україна проти Росії” на окремі справи за географічним критерієм:

- “Україна проти Росії” (щодо Криму) заява № 20958/14 щодо скарг стосовно подій на території АРК;
- “Україна проти Росії” (V), заява №. 8019/16 щодо скарг стосовно подій на сході України¹²⁹.

Скарги щодо порушення права власності включені в ці дві заяви. Як зазначено на офіційному сайті Міністерства юстиції “Юридичне протистояння з Російською Федерацією”, основною метою Уряду України у цих двох справах є “доведення факту ефективного контролю РФ над частиною території України та захист порушених прав людини на тимчасово окупованій території АРК”¹³⁰.

У справі “Україна проти Росії (щодо Криму)”, заява № 20958/14 11 вересня 2019 року відбулись усні слухання Великою Палатою щодо прийнятності. Рішення очікується у 2020-2021 роках¹³¹.

Справу “Україна проти Росії” (V), заява №. 8019/16 27 листопада 2020 року Велика палата вирішила об’єднати із справами “Україна проти Росії” (II) та “Нідерланди проти Росії”. Тепер об’єднана справа називається “Україна та Нідерланди проти Росії” (заяви № 8019/16, 43800/14 та 28525/20). Ця справа перебуває на стадії розгляду щодо прийнятності.¹³²

Як можна побачити із міждержавних справ та практики ЄСПЛ, у ситуації з порушенням права власності, яка виникла через окупацію Кримського півострова та російську агресію на сході, ключовими питаннями при подачі скарги до ЄСПЛ є юрисдикція (яка держава мала гарантувати права) та вичерпання національних засобів захисту. Юрисдикція – тому що офіційно

---

¹²⁹ Україна проти Росії (щодо Криму) [Електронний ресурс] // Юридичне протистояння з Російською Федерацією.

¹³⁰ Там само

¹³¹ Grand Chamber hearing Ukraine v. Russia (re Crimea) (no. 20958/14) [Електронний ресурс] // European Court of Human Rights. - 2019. - Режим доступу до ресурсу : https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=hearings&w=2095814_11092019&language=en&fbclid=IwAR1MDuLAV7anhv4G6dP0DifgRXdbGcbYAnU2rzN3cV3gMupdaXmIIWZa2Hc&jwsourc=cl (10.11.2020)

¹³² Україна та Нідерланди проти Росії (Заяви № 8019/16, 43800/14 ТА 28525/20) [Електронний ресурс] // Юридичне протистояння з Російською Федерацією. - Режим доступу до ресурсу : <https://lawfare.gov.ua/cases/ukraine-and-netherlands-v-russia> (10.11.2020)

території належать Україні, проте фактично вона не може здійснювати над ними контроль, і відповідно, забезпечувати права та свободи. Вичерпання національних засобів захисту - тому що очевидно, що Україна забезпечити дотримання прав та інтересів не може, а Росія сама ж їх порушує. Далі розглянемо ці питання детальніше.

Перше питання, яке постає при підготовці скарги до ЄСПЛ – юрисдикція: яка держава повинна була гарантувати права, але не дотримала свої зобов'язання за Конвенцією.

За загальним правилом, юрисдикція держави, про яку зазначено у статті 1 Конвенції, є територіальною. “Презюмується, що юрисдикція, як правило, здійснюється в межах території держави. Водночас дії Договірних Сторін, учинені, або які призводять до наслідків, поза їхньою територією можуть становити здійснення юрисдикції у розумінні статті 1 лише у виняткових випадках” (справа “Катан та інші проти Молдови та Росії” 2012 року, п.104)¹³³. Такими винятковими випадками, можуть бути, зокрема, і факти окупації територій одних держав іншими. Про це свідчать рішення у справах “Кіпр проти Туреччини” 2001 року, “Лоїзиду проти Туреччини” 1996 року, “Ілашку та інші проти Молдови та Росії” від 2004 року.

Один виняток з принципу, що юрисдикція за статтею 1 обмежується власною територією держави, має місце тоді, коли внаслідок законних чи незаконних воєнних дій Договірна Держава здійснює ефективний контроль над територією поза межами її національної території. Обов'язок забезпечити на такій території права та свободи, викладені в Конвенції, впливає з факту такого контролю, незалежно від того, чи здійснюється він безпосередньо, через власні збройні сили Договірної Держави, або через підпорядковану місцеву адміністрацію... Коли факт такого домінування над територією встановлено, немає необхідності визначати, чи здійснює Договірна Держава детальний контроль над політикою та діяльністю підпорядкованої місцевої адміністрації (“Катан та інші проти Молдови та Росії” 2012 року, п.106).¹³⁴

---

¹³³ Рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини по справі «Катан та інші проти Молдови та Росії» (Заяви №№ 43370/04, 8252/05 та 18454/06) [Електронний ресурс] // Рада Європи/Європейський суд з прав людини. - 2013. - п.104 Режим доступу до ресурсу : <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-126861&filename=001-126861.pdf> (11.11.2020)

¹³⁴ Там само – п. 106

Так, у розумінні Ради Європи “ефективний контроль” держави над незаконними збройними угрупованнями, що діють на території іншої держави, включає в себе військовий, політичний, соціальний, економічний та фінансовий компоненти¹³⁵. Факт здійснення Росією такого контролю на непідконтрольній Україні території Донецької та Луганської областей визнано у Резолюції ПАРЄ 2133 (2016) від 12 жовтня 2016 року “Засоби правового захисту від порушень прав людини на українських територіях, що знаходяться поза контролем української влади”:

“ДНР” та “ЛНР” – створені, підтримані та ефективно контрольовані Російською Федерацією.... Відносно Криму військова присутність Росії та її ефективний контроль були офіційно визнані російською владою. Що стосується “ДНР” та “ЛНР”, ефективний контроль будується на належно задокументованій значній ролі російського військового персоналу у здобутті та підтримці контролю над цими регіонами, всупереч рішучого опору законної української влади, і на повній залежності “ДНР” та “ЛНР” від Росії в матеріально-технічних, фінансових та адміністративних питаннях”.¹³⁶

Відповідно до практики ЄСПЛ, держава, яка здійснює ефективний контроль на певній території, “має відповідальність за статтею 1 Конвенції гарантувати на території під своїм контролем повний набір матеріальних прав, викладених у Конвенції та тих додаткових протоколах, які вона ратифікувала. Ця держава буде відповідальною за будь-які порушення цих прав”¹³⁷.

Так, у справі “Кіпр проти Туреччини” 2001 року, суд зазначив, що контролююча держава повинна нести відповідальність за дії маріонеткових утворень, підтримуваних нею, а не тільки офіційних органів влади чи своїх військових.

З урахуванням ефективного і всеосяжного контролю над північною частиною Кіпру її відповідальність не може обмежуватися діями її власних військових або офіційних осіб у північній частині Кіпру, а повинна бути поширена і на дії місцевої адміністрації, яка все ще існує завдяки турецьким військовим та іншим видам

---

¹³⁵ Деякі роз’яснення щодо резолюції ПАРЄ від 12.10.2016 [Електронний ресурс] // Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. - 2017. - Режим доступу до ресурсу : <https://mtot.gov.ua/deyaki-roz-yasnennya-shhodo-rezolyutsiyi-parye-vid-12-10-2016> (10.11.2020)

¹³⁶ Legal remedies for human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities [Електронний ресурс] // Parliamentary Assembly. - 2016. - Режим доступу до ресурсу : <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23167&lang=en> (10.11.2020)

¹³⁷ Рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини по справі «Катан та інші проти Молдови та Росії» (Заяви №№ 43370/04, 8252/05 та 18454/06) [Електронний ресурс] // Рада Європи/Європейський суд з прав людини. - 2013. – п. 106

підтримки. З цього випливає, що, згідно зі ст. 1 21 Конвенції, потрібно вважати, що “юрисдикція” Туреччини поширюється на забезпечення всього набору основних прав, визначених у Конвенції та додаткових Протоколах, які вона ратифікувала, і що порушення цих прав тягнуть за собою відповідальність влади Туреччини (п.77)¹³⁸.

Про визначення ефективного контролю:

Питання того, чи здійснює Договірна Держава ефективний контроль над територією поза межами власної території, є питанням факту. При визначенні того, чи існує ефективний контроль, Суд насамперед розглядає ступінь військової присутності держави на цій території (див. цитовані вище рішення у справах: *Loizidou* (суть), параграфи 16 та 56; *Paşcu*, параграф 387). Інші індикатори також можуть бути важливими, наприклад, те, якою мірою її військова, економічна та політична підтримка місцевій підпорядкованій адміністрації надає їй вплив та контроль над регіоном (див. цитовані вище рішення у справах: *Paşcu*, параграфи 388-394; *Al-Skeini*, параграф 139)¹³⁹.

З наведених рішень можна зробити висновок, що в ситуації, яка має місце на сході України та в Криму, Російська Федерація здійснює ефективний контроль над тимчасово окупованими територіями. Відповідно це означає, що вона має обов’язок гарантувати права, передбачені Конвенцією та протоколами.

Зараз суд вирішує питання прийнятності як міждержавних, так і індивідуальних скарг, що стосуються окупації українських територій. Суд відклав розгляд понад 4 тисяч заяв, пов’язаних з тимчасовою окупацією територій Криму та Донбасу, зазначивши, що ключовим для вирішення питання щодо прийнятності цих справ, є те, під російською чи українською юрисдикцією знаходяться окуповані та непідконтрольні території.¹⁴⁰

Юристка Ольга Буткевич зазначає, що є ризик, що ЄСПЛ визнає справи неприйнятними за критерієм юрисдикції. За її словами, “Позиція російської сторони може у чомусь налякати Європейський суд з прав людини, щоб він не

---

¹³⁸ Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Кіпр проти Туреччини» (Заява № 25781/94)[Електронний ресурс] // Проект Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб». - 2016. – п.77 - Режим доступу до ресурсу : <https://rm.coe.int/16806b5964> (11.11.2020)

¹³⁹ Рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини по справі «Катан та інші проти Молдови та Росії» (Заяви №№ 43370/04, 8252/05 та 18454/06) [Електронний ресурс] // Рада Європи/Європейський суд з прав людини. – 2013 – п.107.

¹⁴⁰ ЄСПЛ назвав ключове питання, яке слід вирішити у зв’язку з конфліктом на сході України, та відклав розгляд 4 тис. заяв [Електронний ресурс] // Практика ЄСПЛ. Український аспект. - 2019. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.echr.com.ua/yespl-nazvav-klyuchove-pitannya-yake-slid-virishiti-u-zvyazku-z-konfliktom-na-sxodi-ukra%D1%97ni-ta-vidklav-rozglyad-4-tis-zayav/> (11.11.2020)

відкривав “скриньку Пандори” і щоб він не прийняв рішення про прийнятність, яке у майбутньому може відкрити дорогу для інших міждержавних справ”¹⁴¹.

Питання щодо того, проти якої країни подавати позов щодо порушення права власності у зв'язку з окупацією справді є дискусійним серед правозахисників та експертів. Наприклад, юрист УГСЛП зазначив, що вони рекомендують громадянам подати позов одночасно як проти Росії, так і проти України. Ми ж погоджуємось із позицією Івана Ліщини, який стверджує, що “якщо особа була змушена покинути ту територію, яку зараз Україна не контролює, то позов має бути поданий саме до Росії”¹⁴².

Проте в цьому аспекті не варто вважати, що Україна повністю позбавлена зобов'язань щодо гарантування прав на непідконтрольних територіях.

Так, у рішенні у справі “Ілашку та інші проти Молдови та Росії” 2004 року суд зазначив, що при відсутності ефективного контролю над територією, держава все одно має вживати заходів для захисту прав:

Суд, на підставі всіх матеріалів, які були в його розпорядженні, визнав, що Уряд Молдови, який є єдиним законним Урядом Республіки Молдова за міжнародним правом, не здійснював влади над частиною своєї території, яка перебуває під ефективним контролем МРП. Однак, навіть за відсутності ефективного контролю над Придністровським регіоном, Молдова все ж таки має позитивне зобов'язання за статтею 1 Конвенції вжити заходів, у рамках своєї влади та відповідно до міжнародного права, для захисту гарантованих Конвенцією прав заявників¹⁴³.

Подання Україною міждержавної скарги якраз і є одним із проявів виконання такого зобов'язання. Проте надання тимчасового житла, компенсацій, допомоги з реконструкцією пошкоджених об'єктів, ведення статистики порушень тощо також входять до зобов'язань держави.

---

¹⁴¹ Мета Росії – переконати ЄСПЛ не розглядати справу "Україна проти Росії" – юристка [Електронний ресурс] // Юридичне протистояння з Російською Федерацією. - Режим доступу до ресурсу : <https://lawfare.gov.ua/analytics/russias-goal-persuade-ecthr-not-hear-ukraine-v-russia-lawyer> (13.11.2020)

¹⁴² Шинкаренко О., Сапожнікова О., Ліщина І. Правова Абетка: право власності в період збройного конфлікту [Електронний ресурс] // Українська Гельсінська спілка з прав людини. - 2017. - Режим доступу до ресурсу : <https://helsinki.org.ua/articles/pravova-abetka-pravo-vlasnosti-v-period-zbrojnoho-konfliktu/> (13.11.2020)

¹⁴³ Рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини у справі "Ілашку та інші проти Молдови та Росії" [Електронний ресурс]. - 2004. - Режим доступу до ресурсу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_344#Text (13.11.2020)

Відповідно до ч.1 ст.35 ЄКПЛ, яка визначає умови прийнятності заяви, “суд може брати справу до розгляду лише після того як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, згідно із загально визнаними принципами міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні”.¹⁴⁴

Фактично це означає, що якщо Російська Федерація є відповідальною за порушення, то спершу треба подавати заяву до суду цієї держави та вичерпати там всі національні засоби захисту. Проте тут так само є простір для дискусій щодо того, чи варто це робити.

Так, як зазначив заступник Міністра юстиції України – Уповноважений у справах Європейського суду з прав людини Іван Ліщина,

на сьогодні немає практики Європейського суду, яка би чітко би встановила необхідність вичерпання національних засобів у формі звернення до російських судів. Тобто обидві позиції, — 1) необхідність вичерпання національних засобів, які Росія встановила наразі в Криму або 2) звернення до Європейського Суду напряму із заявою, пояснюючою, що окупаційна влада не мала права, будь-які інші суди ніж ті, що існували до окупації влади, — ... мають право існування¹⁴⁵.

Відповідно до практики ЄСПЛ, “заявники повинні вичерпати лише ті наявні національні засоби захисту, до яких вони мають доступ самостійно і які на час подій були ефективними як теоретично, так і практично, тобто які були доступними, здатними забезпечити виправлення завданої їм шкоди і які відкривали ймовірні перспективи успіху (Sejdovic проти Італії [ВП], § 46; Paksas проти Литви [ВП], § 75)”¹⁴⁶.

На нашу думку, щодо відновлення порушених прав на майно, що знаходиться на непідконтрольних Україні територіях, російські суди не відкривають жодних перспектив. Росія не визнає свого впливу на Донбасі ще з самого початку агресії. Крім того, вона не просто відкидає аргументи щодо присутності своїх військових, а ще й, зокрема, перешкоджає роботі спостережної

---

¹⁴⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1950, № 995_004, ст.34, Редакція від 02.10.2013

¹⁴⁵ Шинкаренко О., Сапожнікова О., Ліщина І. Правова Абетка: право власності в період збройного конфлікту [Електронний ресурс] // Українська Гельсінська спілка з прав людини. - 2017.

¹⁴⁶ Практичний посібник щодо прийнятності заяв [Електронний ресурс] // Рада Європи/Європейський суд з прав людини. - 2016. - Режим доступу до ресурсу : https://www.echr.coe.int/documents/admissibility_guide_ukr.pdf (11.11.2020)

місії ОБСЄ на пунктах пропуску. Наприклад, “Росія забороняє представникам ОБСЄ на пунктах пропуску “Туково” і “Донецьк”¹⁴⁷ використовувати будь-які інструменти спостереження, включаючи біноклі та безпілотники”¹⁴⁸, крім того, вона блокує розширення мандату спостережної місії, пропонуване Україною, США та ЄС та заперечує проти розширення географічного охоплення місії¹⁴⁹.

Тобто Росія відмовляється співпрацювати з міжнародними незалежними інституціями щодо питань, пов’язаних із її діями на тимчасово окупованих територіях України.

Щодо майна в Криму питання є більш дискусійним. В Криму люди часто оскаржують рішення про вилучення земельних ділянок, проте відсоток задовольств таких рішень вкрай низький – становить близько 20% в апеляційній інстанції і ще менше в касаційній¹⁵⁰. В цій ситуації існує ризик того, що суд може вирішити, що “існування простих сумнівів щодо перспектив успіху певного засобу, який, очевидно, не є марним, не є поважною причиною для того, щоб не вичерпати цей засіб відшкодування”¹⁵¹. Так, навіть 20 відсотків позитивних рішень можуть вказувати на те, що звернення до суду хоч мало ймовірно, але може відновити порушені права, і через те не є “очевидно марним”.

Проте все ж судова практика у схожих категоріях справ тяжіє до визнання відсутності ефективних засобів захисту порушених прав на національному рівні.

Подача цивільних позовів щодо компенсації за зруйноване під час антитерористичної операції РФ в Чечні житло була визнана Судом неефективним засобом правового захисту у справі Khamzaev та інші проти Росії (ухвала щодо прийнятності від 25 березня 2010 року). За подібних обставин право звернення до цивільного суду було визнане ілюзорним, а засіб правового захисту – неефективним та неадекватним і в справі Керімова та інші проти Росії, п. 221. В Рішенні суду у справі Sandu та інші проти Росії та Молдови від 3 грудня 2018 року заява № 21034/05 § 40-46 Суд також дійшов висновку: “... Для того щоб бути ефективним, засіб захисту має бути здатним безпосередньо виправити оскаржуваний стан справ і повинен пропонувати

---

¹⁴⁷ ОБСЄ зафіксувала понад 340 військових, що потрапили на Донбас через пункти пропуску РФ [Електронний ресурс] // Укрінформ. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2876108-obse-zafiksuvala-ponad-340-vijskovih-aki-potrapili-na-donbas-cerez-punkti-propusku-rf.html> (12.11.2020)

¹⁴⁸ Там само

¹⁴⁹ Там само

¹⁵⁰ Українці, які втратили землю у Криму, мають можливість отримати справедливе відшкодування у ЄСПЛ [Електронний ресурс] // Дім прав людини Крим. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://hrhcrimea.org.ua/ukrayinczi-yaki-vtratly-zemlyu-u-krymu-mayut-mozhlyvist-otrymaty-spravedlyve-vidshkoduvannya-u-yespl/> (12.11.2020)

¹⁵¹ Науменко Ю. Порушення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту. Звіт / Ю. Науменко. - Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2020. - 56 с. – с.32-33

розумні перспективи на успіх” (див. Мозер, цитований вище, § 116). Навпаки, не існує обов’язку застосовувати засоби, які є неадекватними або неефективними (див. Акдівар та інші проти Туреччини, 16 вересня 1996 року, § 67, Звіти про судові рішення та рішення 1996-IV)¹⁵².

Тож наша позиція щодо цього питання співпадає з позицією УГСПЛ, висловленою у згадуваному звіті про те, що “Суд, напевно, дійде висновку, що заявники не мали ефективних засобів правового захисту, а тому й не мали обов’язку за ст. 35 п.1 Конвенції щодо вичерпання внутрішніх засобів юридичного захисту (Катан та інші проти Молдови та Росії, ухвала від 15.06.2010, п. 105)”¹⁵³. Бо звертатись до судів держави, яка постійно порушує права українських громадян, ставить судові рішення, які незаконно вилучають майно, на потік, і видає цілі укази, спрямовані на системне порушення прав власності не видається ні ефективним, ні адекватним засобом захисту порушеного права.

Так, проаналізувавши практику ЄСПЛ у даній сфері, можна зробити висновок про те, що ні в Україні, ні тим більше в Росії на національному рівні немає ефективних засобів захисту права власності. Тому на нашу думку, враховуючи висновки щодо адміністративного та судового механізмів захисту, якщо майно знаходиться на окупованій території, варто звертатись відразу до ЄСПЛ.

---

¹⁵² Науменко Ю. Порушення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту. – с.33

¹⁵³ Там само

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

Аналіз нормативно-правових актів щодо адміністративного механізму захисту права власності на тимчасово окупованих територіях, національної судової практики та практики ЄСПЛ, дозволяє зробити наступні висновки:

1. Адміністративний механізм захисту права власності почав нормально функціонувати тільки з прийняттям Постанови № 767, тож оцінювати його ефективність зараз досить важко. Основними проблемами адміністративного механізму є те, що грошова допомога за пошкоджене майно надається тільки тим, хто залишився на попередньому місці проживання/в населеному пункті, що не дозволяє внутрішньо переміщеним особам отримати її.
2. Адміністративний механізм дозволяє отримати відшкодування тільки за те майно, яке знаходиться на підконтрольній території України, механізму відшкодувань за майно на окупованих територіях взагалі не існує. Крім того, права на рухоме, або ж вилучене/мобілізоване майно захистити в адміністративному порядку взагалі не видається можливим.
3. Як адміністративний, так і судовий механізм в основному стосуються захисту прав на майно, розташованого або на підконтрольних територіях України, або ж на території ОРДЛО. Щодо майна, що знаходить на території АРК та Севастополя судова практика відсутня.
4. Основною категорією справ, щодо якої наявна судова практика, є справи про пошкодження/руйнування майна та виплати компенсацій за них. Щодо мобілізованого та вилученого майна вона практично відсутня (Аналіз у Додатку).
5. Ключовими питаннями при зверненні до ЄСПЛ є питання юрисдикції та вичерпання національних засобів захисту. На нашу думку, Росія є належним відповідачем у таких справах, так як вона здійснює

ефективний контроль на окупованих територіях і повинна гарантувати права.

6. Ефективних засобів захисту ні в Україні, ні в Росії немає. В Україні це пов'язано насамперед із відсутністю доступу до майна та українських органів влади на окупованих територіях. Російські органи влади у більшості випадків і є суб'єктами порушень, відсоток рішень на користь потерпілих на території АРК дуже низький, а юрисдикцію в окупованих територіях Донецької та Луганської областей Росія заперечує, тож власниками майна, що знаходиться там взагалі нема куди звертатись.

РОЗДІЛ ІІІ. ПЕРСПЕКТИВИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

3.1. Міжнародний досвід захисту права власності на окупованих територіях

Історії відомо безліч випадків агресії, окупації території однієї держави іншою та повномасштабних воєн. Відповідно, питання захисту права власності на окупованих територіях поставали вже неодноразово та у міжнародному праві склались певні звичаї у цій сфері. Основним міжнародним механізмом захисту права власності для приватних осіб в індивідуальному порядку є звернення до ЄСПЛ, що було розглянуте в попередньому розділі. Враховуючи те, що основні способи захисту права власності на окупованих територіях є дієвими вже після вирішення питання про розподіл суверенітету, тобто після врегулювання збройного конфлікту, спробуємо розглянути міжнародний досвід саме в цьому аспекті.

Масштабне дослідження щодо ідентифікації звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права було проведено Міжнародним Комітетом Червоного Хреста. Його результати були опубліковані в 2005 р¹⁵⁴.

Щодо знищення та захоплення майна, Міжнародний Комітет Червоного Хреста виділив такі міжнародно-правові звичаї:

- сторони конфлікту можуть захоплювати як воєнні трофеї воєнне обладнання, що належить противнику (норма 49);
- знищення або захоплення майна противника забороняється, окрім випадків, коли цього вимагає нагальна військова необхідність (норма 50);
- на окупованій території: (i) дозволено конфісковувати рухому суспільну власність, яку можна використовувати для воєнних операцій; (ii) нерухомою суспільною власністю слід керувати відповідно до норми про узуфрукт; та (iii) приватну власність необхідно поважати, її не дозволено конфісковувати – окрім випадків, коли знищення або захоплення такої власності вимагає нагальна військова необхідність; (норма 51)

---

¹⁵⁴ Customary IHL Database [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : <https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/home> (03.12.2020)

- грабіж заборонений(норма 51)¹⁵⁵.

Зазначені звичаї набули також договірною, офіційного характеру, в тому чи іншому вигляді. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (1907 р.) фактично стали першим формальним джерелом міжнародного гуманітарного права щодо захисту права власності.

Конвенція підтримує згадані вище принципи. Однак вона вводить поняття реквізиції.

Зокрема ст. 52 встановлює:

Реквізиції у негрошовій формі та у формі послуг не вимагаються від муніципалітетів і жителів, окрім як для потреб окупаційної армії. Вони повинні бути пропорційними ресурсам країни та мати такий характер, щоб не накладати на населення обов'язок брати участь у військових діях проти своєї країни. Такі реквізиції і послуги можуть вимагатися лише на підставі рішення командира окупованої місцевості. Внески у негрошовій формі, по можливості, оплачуються готівкою. В іншому випадку видається розписка в отриманні, а оплата належної суми здійснюється якнайшвидше.¹⁵⁶

Виходячи з формулювання «у негрошовій формі», можна зробити висновок, що реквізовані можуть бути фактично будь-які об'єкти будь-якої форми власності, у тому числі приватна власність (конфіскація якої заборонена).

Якщо говорити про подальший розвиток захисту права власності, варто згадати першу половину XX ст., що була насичена війнами.

У першій половині XX ст. була створена Ліга Націй, а в її складі – Постійна палата міжнародного правосуддя. Остання зробила значний внесок у розвиток захисту права власності, оскільки такі питання неодноразово поставали в її практиці.

Важливим, зокрема, є висновок Постійної палати щодо поваги до прав приватних осіб при зміні суверенітету щодо певної території: за приватними

---

¹⁵⁵ Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права [Електронний ресурс] // передм. Т. Р. Короткий, С. В. Лук'яненко ; вступ. стаття М. М. Гнатівський. – 2017. – Режим доступу до ресурсу : http://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf - с. 57 (03.12.2020)

¹⁵⁶ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text - с. 52 (10.12.2020)

особами мають зберігатися всі їхні правові титули на майно. Така позиція була заявлена у справі «Про німецьких поселенців у Польщі» (1923 р).

У даному випадку мова йшла про колишні території Німецької Імперії, які відповідно до Версальського мирного договору 1919 року перейшли до відновленої польської держави... Польський уряд, посилаючись на положення ст. 256 Версальського договору 1919 року, яке передбачало, що держави, які отримують відступлені німецькі території, набувають будь-яке майно та блага, що належать Німецької Імперії або Німецьким Державам та розташовані на цих територіях, законом прийнятим 14 липня 1920 р. поставило під сумнів права на землю німецьких мешканців цих територій, набуті ними після 09 листопада 1918 р. (тобто повалення монархії в Німеччині і проголошення республіки). Польський уряд вважав себе вправі виселити німецьких поселенців, чії права на землю він поставив під сумнів¹⁵⁷.

Зазначена правова позиція Постійної палати отримала подальший розвиток у рішенні від 25 травня 1926 р. по справі «Про деякі німецькі інтереси в польській Верхній Сілезії», а також «Концесії Мавромматіса в Єрусалимі».

Українська дослідниця Горобець Н.Г пов'язує з цими рішеннями розвиток доктрини «набутих прав»¹⁵⁸.

Відомий французький правознавець Нгуен Куок Динь наголошував, що стосовно концепції набутих прав можна виокремити два підходи – перший який він називає традиційним і якого намагаються дотримуватися країни Заходу і другий, який набув популярності у країнах Третього світу і соціалістичних країнах. Традиційний підхід наголошує на тому, що «виходячи з міркувань справедливості, необхідно, перш за все, захистити майнові права, набуті приватними особами на основі законодавства держави-попередника або укладених з ним договорів».¹⁵⁹

Як бачимо, початково міжнародне право захищає право власності у випадку збройних конфліктів, але лише в тій мірі, в якій заходи окупанта перевищують нагальну військову необхідність або потреби окупаційної армії.

Варто зазначити, що в доктрині міжнародного гуманітарного права нагальна військова необхідність – це сталий принцип. Він

допускає застосування сили лише в такій мірі і такого характеру, які необхідні, щоб досягти законної мети конфлікту. Все що виходить за рамки законної мети конфлікту протиправно, і заборонено міжнародним гуманітарним правом. ... Законна мета збройного конфлікту – підпорядкування противника власній волі, як можна більш

---

¹⁵⁷ Горобець Н. Г. Захист права власності в практиці Європейського суду з прав людини : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юр. наук : 12.00.11. Київ, 2018. 228 с. - с. 34

¹⁵⁸ Там само – с. 37

¹⁵⁹ Там само – с. 38

швидко повне або часткове підпорядкування ворога з мінімальним витрачанням людських та інших ресурсів¹⁶⁰.

Саме критерій мети збройного конфлікту застосовував Міжнародний кримінальний суд у провадженнях щодо конфлікту щодо території колишньої Югославії. Зокрема у справі Karadžić and Mladić у 1995 році обвинуваченим було висунуто звинувачення, ґрунтуючись на їх відповідальності в якості командирів, у грубих порушеннях Женевських конвенцій 1949 року за те, що вони «індивідуально та спільно з іншими планували, підбурювали, розпоряджались чи іншим чином допомагали та підтримували в плануванні, підготовці або виконанні обширного, безпричинного та незаконного знищення майна боснійських мусульман та боснійських хорватів, не виправдане військовою необхідністю»¹⁶¹.

В обвинувальному висновку було також вказано: «метою цього незаконного знищення було забезпечення того, щоб мешканці не могли повернутись і не повертались би до своїх домівок та громад»¹⁶². Також обвинуваченим було пред'явлено звинувачення у грубих порушеннях Женевських конвенцій 1949 року, оскільки військові та поліцейські боснійських сербів, а також інші агенти адміністрації боснійських сербів під їх керівництвом «систематично і безпричинно заволодівали і присвоювали нерухомим та приватним майном боснійських мусульман та боснійських хорватів (цивільного населення). Привласнення майна відбувалось у масштабних розмірах та не виправдане військовою необхідністю»¹⁶³.

Отже, з наведеного ми визначили, що саме може вважатись порушенням права власності з точки зору гуманітарного права та якою мірою держави можуть гарантувати його захист.

---

¹⁶⁰ Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / Гнатівський М. М. та ін. ; за ред. Т. Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. - 145 с. - с. 13-14

¹⁶¹ Practice Relating to Rule 50. Destruction and Seizure of Property of an Adversary [Електронний ресурс] // Customary IHL Database. - Режим доступу до ресурсу : https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_rul_rule50 (10.12.2020)

¹⁶² Там само

¹⁶³ Там само

Перекладемо ці висновки на українські реалії: як згадано у підрозділі 1.1, випадків порушення права власності за умов військової необхідності практично немає, їх так мало, що на загальну картину вони ніяк не впливають. Саме тому, стає зрозуміло, що знищення, вилучення чи пошкодження майна українських громадян є порушенням міжнародного права. Крім того, Російська Федерація вилучає дуже багато об'єктів власності українських громадян саме на підставі перегляду законності його отримання власниками. Як бачимо, ці дії є неприпустимими з позиції міжнародного права, адже перевірка законності актів іншої держави є порушенням міжнародного права.

Наступне питання полягає в тому, як саме здійснюється захист права власності при збройних конфліктах та за допомогою яких механізмів. Насамперед, варто зазначити, що, виходячи з історії різноманітних збройних конфліктів з порушенням суверенітету, дуже важко говорити про захист власності до завершення конфлікту. Фактично, без відповідної волі окупанта немає жодних гарантій збереження майна неушкодженим або відсутності безпідставних вилучень майна. Питання щодо захисту на практиці зводиться до питання відповідальності, які розглядаються вже після того, як досягнуто певних домовленостей щодо розподілу суверенітету. Про це свідчить практика збройних конфліктів, починаючи з 90-х років. Частину з них (Придністров'я, Косово) можна назвати врегульованими: хоча статус територій на міжнародному рівні досі лишається сумнівним, ситуація щодо них стабільна. Однак, нам до сьогодні невідомо про будь-яку відповідальність щодо цих конфліктів та можливість захисту права власності тих осіб, чиє майно було привласнене або пошкоджене чи зруйноване, бо інформація у відкритому доступі відсутня. Інші конфлікти і досі перебувають в активній стадії, йдеться зокрема про Нагірний Карабах, Ізраїль.

У міжвоєнний період на початку ХХ ст. активно обговорювалася, власне, відповідальність держав у зв'язку з воєнними діями та можливість кодифікації норм, що регулюють ці питання. Однак, дотепер будь-яке загальне формальне джерело таких норм відсутнє. На нашу думку, це пов'язано з тим, що країни

мають різні позиції щодо того, яка саме відповідальність має бути та наскільки обмежувати стан або навіть економічну самостійність учасників конфлікту. Окрім того, питання відповідальності має вирішуватись у кожному випадку окремо. Таку позицію обрала і Комісія міжнародного права під час обговорення Проекту норм щодо компенсацій 2001 р. У коментарі до ст. 36 Проекту 2001 р. зазначено наступне:

Що стосується належних норм «компенсуємості» збитку й принципів оцінки, застосовуваних при розрахунках його розміру, то вони будуть варіюватися залежно від змісту конкретних первинних зобов'язань, оцінки відповідної поведінки сторін і в більш загальному плані від завдання досягнення слушного й прийняттого врегулювання¹⁶⁴

Одним з дієвих інститутів відповідальності, що виникає у зв'язку зі збройними конфліктами, у світлі захисту права власності, на нашу думку, є інститут репарацій та компенсацій.

Розгляд інституту компенсації через інститут репарацій пояснюється тим, що на початку ХХ ст. термін «компенсація» не використовувався для позначення форми відшкодування збитків, а замість нього використовувався термін «репарація» – форма відшкодування збитків, за якої потерпілій державі відшкодовувався збиток від правопорушення державою-правопорушником шляхом виплати грошових сум, поставки товарів, надання послуг, еквівалентних сумі, що підлягає відшкодуванню. У вітчизняній доктрині прийнято вважати, що «компенсація означає репарацію у формі виплати грошей як відшкодування за заподіяну шкоду», хоча за згодою держав можуть бути обрані інші форми.¹⁶⁵

Вважається, що саме після I Світової війни було розпочато перехід від репарацій у значенні контрибуцій до репарацій як компенсацій.

Під час обговорення Версальського мирного договору все повинно було бути по-новому, «цивілізовано». Країни-переможці були змушені стримувати свої бажання одержати «якнайбільше» і могли вимагати від переможених країн лише компенсацію, відповідну понесеним збиткам. Саме тому, учасники конференції, при розробці Версальського мирного договору, використовували термін «репарація» – «відшкодування, заповнення, компенсація збитків, понесених переможцем»¹⁶⁶

Версальський договір 1919 р. встановив відповідальність Німеччини за збитки країн Антанти: за ст. 231 Договору ця відповідальність була необмеженою. При цьому, у ст. 232 був врахований стан Німеччини після

---

¹⁶⁴ Камишанський М. М. Міжнародно-правове регулювання використання компенсацій як форми відшкодування шкоди держав і міжнародних міжурядових організацій за міжнародно-протиправні діяння : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юр. наук : 12.00.11. Харків, 2017. 194 с. – с. 58

¹⁶⁵ Там само - с. 29

¹⁶⁶ Там само – с. 31

поразки та відшкодування обмежені до збитків, завданих цивільному населенню, відповідно до Додатку 1 до Договору. Такі збитки, крім іншого охоплювали і шкоду за пошкодження майна, що належить будь-якій із союзницьких або асоційованих держав чи їхніх громадян, яке було привласнено, вилучено, пошкоджено або знищено внаслідок дій Німеччини або її союзників на суші, на морі чи з повітря, або збитки безпосередньо внаслідок бойових дій або будь-яких військових операцій¹⁶⁷. Всі належні платежі були оцінені в Договорі в суму 20 млрд. золотих марок з тим, що надалі цей розмір буде переглянутий Репараційною комісією¹⁶⁸. Однак, надалі у Німеччини виникли проблеми з відшкодуванням через стан економіки після війни, розмір виплат та механізм неодноразово переглядалися. Проблема полягала в тому, що не було єдиної моделі розрахунків збитків кожної з постраждалих країн, принаймні відомості про таку нам невідомі.

Щодо репарацій у зв'язку з II Світовою війною, то їх обговорення почалось ще в 1941 році. Після багатьох етапів за результатами Кримської конференції, дійшли до компромісного рішення:

стягувати репарації (з Німеччини – авт.) в трьох формах: 1) одноразове вилучення з національної власності Німеччині, як на її території, так і за її межами ... протягом двох років після капітуляції; 2) щорічні поставки товарів і сировини; 3) використання праці німецьких робітників. Терміни дії по другому і третьому пунктах встановлені не були.

Проте після прийняття цього рішення конфронтація сторін ставала все гострішою, і після Потсдамської конференції (17 липня - 2 серпня 1945 г.) загальна сума репараційних платежів не була визначена: СРСР був змушений погодитися з відмовою від виставлення конкретної цифри і кількості, і перейти до процентного розподілу обсягів репарацій.¹⁶⁹

---

¹⁶⁷ Peace Treaty of Versailles [Електронний ресурс] // World War I Document Archive. - 1998. - Режим доступу до ресурсу : <https://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/versa/versa7.html> (12.12.2020)

¹⁶⁸ Там само

¹⁶⁹ Болдырев Р. Ю., Невский С. И., Плюмпе В. Германские репарации после Второй мировой войны: политические решения и экономические оценки [Електронний ресурс] // Электронный научно-образовательный журнал «История». - 2019. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=62897&p=attachment> (12.12.2020)

Показово, що точна сума репарацій після II Світової війни досі невідома і її неможливо встановити¹⁷⁰.

Хоча, як бачимо, за наслідками обох воєн було досягнуто згоди щодо форми та розміру відповідальності країни-окупанта, тим не менш, залишаються невідомими подробиці розрахунків шкоди кожною з держав, зокрема пошкоджень майна та врегулювання цього питання щодо приватної власності населення. Втім, бачимо розвиток інституту компенсації. Якщо після I Світової війни репарації були переважно у грошовій формі та мали більше характер контрибуцій, то після II Світової війни перевагу було надано компенсації у вигляді ресурсів на покриття збитків.

Надалі поширеності набула практика врегулювання відшкодування за допомогою договору. Наприклад, обов'язок відшкодування встановлювався Договором про відновлення вільної та незалежної Австрії 1955 р. Австрія зобов'язалась у всіх випадках, коли власність, законні права та інтереси в Австрії після 13 березня 1938 р. були примусово передані, секвестровані, конфісковані або взяті під контроль внаслідок раси або релігійних переконань власника, повернути таку власність та відновити законні права та інтереси. У випадку ж неможливості повернення, Австрія зобов'язалась відшкодувати такі втрати¹⁷¹.

Існує і практика звернень до судових та арбітражних установ задля встановлення відповідальності, у тому числі відшкодувань з приводу власності у випадку збройних конфліктів. Камишанський М.М. зазначає, що внаслідок діяльності міжнародних судових та арбітражних установ щодо таких компенсацій сформувались основні правила їх призначення.¹⁷² Зокрема, науковець дослідив і норми щодо компенсацій, пов'язаних із порушенням права власності.

---

¹⁷⁰ Камишанський М. М. Міжнародно-правове регулювання використання компенсацій як форми відшкодування шкоди держав і міжнародних міжурядових організацій за міжнародно-протиправні діяння : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юр. наук : 12.00.11. Харків, 2017. 194 с. – с. 51-52

¹⁷¹ Э.-К. Гийар. Возмещение ущерба в случае нарушения международного гуманитарного права [Електронний ресурс] // Международный журнал красного креста. - 2003. - Режим доступа до ресурсу : https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2020-11/428_1.pdf - с. 270 (15.12.2020)

¹⁷² Камишанський М. М. Міжнародно-правове регулювання використання компенсацій як форми відшкодування шкоди держав і міжнародних міжурядових організацій за міжнародно-протиправні діяння : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юр. наук : 12.00.11. Харків, 2017. 194 с. – с. 51-52

У зв'язку з відчуженням або знищенням майна в результаті міжнародно-протиправного діяння, сума компенсації зазвичай встановлюється на підставі «справедливої ринкової вартості», яка залежить від виду та характеру такого майна. Комісія міжнародного права ООН у зв'язку з цим зазначає, що вартість легше визначити тоді, коли відповідне майно (або порівнянне) є предметом вільної купівлі-продажу на відкритому ринку. У таких випадках вибір і застосування методів оцінки, заснованої на вартості активів, у яких використовуються ринкові дані та враховуються фізичні властивості цих активів, практично не викликають будь-яких проблем, за винятком складностей документального підтвердження прав і збитку за давніми позовами¹⁷³.

Ці правила застосовуються також при визначенні розміру компенсації за знищене або вилучене у результаті порушення норм міжнародного права підприємства. Для визначення «справедливої ринкової вартості» діючих підприємств, зазвичай застосовуються такі методи як оцінка активів та гудвілу підприємства або ж визначення його чистої балансової вартості. Якщо підприємство було не діючим, то для визначення розміру компенсації застосовується так звана ліквідаційна вартість¹⁷⁴.

По-іншому вирішується питання щодо розміру компенсації за майно, що є унікальним чи має культурну цінність (твори мистецтва тощо). Визначити ринкову вартість такого майна набагато важче за рахунок того, що нема аналогів такого майна і воно практично не буває об'єктом договорів. У таких випадках звертаються до експертів, які проведуть оцінку та визначати вартість кожного окремого об'єкта¹⁷⁵.

Одним із прикладів визначення розміру компенсації за такий вид майна може слугувати Доповідь і Рекомендації Групи уповноважених стосовно ... претензій окремих осіб про відшкодування збитків на суму понад 100000 дол. США ... від 12 березня 1998 року, де Компенсаційна комісія ООН вирішила питання про компенсацію у зв'язку із примусовим вилученням колекції творів ісламського мистецтва іракськими військовослужбовцями. У пунктах 48-49 цієї Доповіді закріплено, що «через труднощі виходу на об'єктивну оцінку для колекції предметів мистецтва, які належали позивачеві, Група вирішила звернутися за допомогою до свого власного експерта з оцінки вартості ісламських Колекцій творів мистецтва... На підставі фотографій, музейного каталогу і наданих ілюстрацій експерт Групи зміг визначити значення для більшості предметів у колекції творів ісламського мистецтва. Беручи до уваги всі матеріали, надані заявником,

---

¹⁷³ Камишанський М. М. Міжнародно-правове регулювання використання компенсацій як форми відшкодування шкоди держав і міжнародних міжурядових організацій за міжнародно-протиправні діяння : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юр. наук. – с. 51-52

¹⁷⁴ Там само

¹⁷⁵ Там само

а також доповідь і відповіді, ...експерта Групи з різних питань, поставлених в ході обговорення, ...Група змогла дійти розумної оцінки колекції Позивача»¹⁷⁶.

Окрім того, доцільно згадати і про доктрину «мінімального стандарту» або «формулу Халла». У 20-30х рр. ХХ ст. Мексикою були націоналізовані підприємства аграрного та нафтового секторів, що знаходилися у власності громадян США, що призвело до численних спорів і створення спеціальної комісії з претензій між США і Мексикою на підставі договору 1923 р. Неефективність роботи комісії спонукала в 1938 р. державного секретаря США Корделла Халла ініціювати листування з урядом Мексики для врегулювання спорів. Саме в рамках цього листування К. Халлом вперше була сформульована позиція, відповідно до якої міжнародне право допускає експропріацію за умови виплати «негайної, адекватної та ефективної компенсації» («prompt, adequate and effective compensation»). У свою чергу, позиція Мексики була в значній мірі заснована на принципах доктрини Кальво, і, не дивлячись на те, що сторони змогли домовитися про компенсації, консенсусу з питань права між ними досягнуто не було¹⁷⁷.

Таким чином, як бачимо, не дивлячись на вже наявну практику міжнародних судових та арбітражних установ, вироблені прецеденти покривають далеко не всі претензії щодо майна. Насправді, можемо назвати сформованими лише правила щодо підприємств та майна унікального характеру.

Якщо говорити про, наприклад, пошкодження домівок цивільного населення, то це питання досі не є врегульованим. Власне, немає відповіді і на питання про те чи мають право приватні особи отримувати відшкодування шкоди, завданої майну збройним конфліктом напряду чи цим питанням має займатись держава. Як вже було згадано, на нашу думку, найбільш дієвим

---

¹⁷⁶ Камишанський М. М. Міжнародно-правове регулювання використання компенсацій як форми відшкодування шкоди держав і міжнародних міжурядових організацій за міжнародно-протиправні діяння : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юр. наук : 12.00.11. Харків, 2017. 194 с. – с. 51-52

¹⁷⁷ Лабин Д. К., Боргояков А. С. Международное право и «равное отношение» к иностранным инвестициям [Електронний ресурс] // Московский журнал международного права. - 2016. - Режим доступа до ресурсу : <https://www.mjil.ru/jour/article/viewFile/130/70> - с. 81 (15.12.2020)

механізмом, для вирішення питання відповідальності перед приватними особами є звернення до Європейського суду з прав людини.

3.2. Вдосконалення механізму захисту права власності на окупованих територіях

З моменту окупації АРК та Севастополя та початку збройного конфлікту на частині території Донецької та Луганської областей пройшло вже більше 5 років. За цей час частково сформувався адміністративний механізм відшкодування шкоди за пошкоджене/втрачене майно та судова практика щодо деяких категорій справ тощо. Проте якщо проаналізувати проблеми, наведені в роботі, стає зрозуміло, що необхідно зробити ще ряд кроків із вдосконалення існуючого механізму захисту права власності на окупованих територіях, так як зараз він не є достатньо ефективним.

Якщо йде мова про вдосконалення механізму захисту права власності, варто враховувати, що є об'єктивні причини, через які важко або навіть неможливо впровадити ті чи інші інститути захисту права власності. Наприклад, перешкоджає захисту права власності відсутність доступу до майна, та українських органів влади.

Законодавство. Як вже було зазначено у Розділі I, законодавство у сфері захисту права власності є в більшості декларативним, воно не пропонує конкретних механізмів щодо захисту порушених прав. Захист права власності врегульований тільки одиничними нормами нормативно-правових актів, які встановлюють правовий режим окупованих територій тощо. База підзаконних нормативно-правових актів є недостатньою, щоб заповнити прогалини в регулюванні. Саме тому, на нашу думку, є два варіанти вирішення проблем у сфері законодавчого регулювання. Перший полягає в тому, щоб прийняти спеціальний закон, який буде регулювати питання, пов'язані із правовим режимом власності на окупованих територіях, захистом прав на майно, розташоване там, подальшу реінтеграцію цього майна та відповідальність за порушення прав власників. Другий – прийняти ряд спеціальних підзаконних

нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію норм законів, які розвинуть існуючі та створять нові механізми захисту права власності.

Документування порушень. На даний час моніторингом та подальшим документуванням порушень права власності на окупованих територіях займаються в основному міжнародні та українські правозахисні організації. Через це офіційна статистика порушень у відкритих джерелах відсутня. Це створює багато перешкод для захисту права власності як окремими громадянами, так і на міжнародному рівні. На нашу думку, важливо впровадити офіційний національний моніторинг порушень. Це допоможе як у їх розслідуванні, так і в подальшому відновленні права власності. Крім того, ця інформація буде необхідна у якості доказів при подачі позовів чи у процесі розгляду справ міжнародними судами. Крім того, враховуючи напрацювання правозахисних організацій у сфері документування порушень, важливою буде підтримка діяльності цих організацій на державному рівні та співпраця з ними.¹⁷⁸.

Реєстр вилученого/зруйнованого/пошкодженого майна. З попередньої тези випливає також необхідність створення реєстру експропрійованого майна. Про це йде мова ще з початку окупації,¹⁷⁹ проте на даний момент реєстру так і не створено. За інформацією УГСПЛ, “реєстр пошкодженого/зруйнованого майна в деяких випадках ведеться згідно окремих постанов органів місцевого самоврядування тільки по населених пунктах, підконтрольних українській владі”¹⁸⁰. Очевидно, що для розуміння загальної картини, притягнення Росії до відповідальності, виплати компенсацій цього недостатньо. Крім того, це створює проблеми з угодами щодо майна, яке знаходиться на окупованих територіях.

Компенсації. Одним із найбільш проблемних є правове регулювання підстав та процедура надання компенсацій за пошкоджене/зруйноване майно, що знаходиться на окупованих територіях. Зараз компенсації за майно, яке знаходиться на території, непідконтрольній Україні, взагалі не надаються. Це

---

¹⁷⁸ Експропріація в окупації: жителів півострова позбавляють власності [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр. - 2020.

¹⁷⁹ Там само

¹⁸⁰ Науменко Ю. Порушення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту. Звіт / Ю. Науменко. - Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2020. - 56 с.

спричинено цілим комплексом проблем і детальніше розглянуто у розділі 2.1. Крім того, за пошкоджене майно можуть отримати грошову допомогу тільки ті особи, які залишились на своєму місці проживання. Тому необхідно розширити коло осіб, які можуть отримати грошову допомогу за пошкоджене житло. Бо станом на сьогодні вимушені переселенці взагалі не можуть зробити цього в адміністративному порядку.

Невирішеним також лишається питання щодо рухомого майна/нежитлової нерухомості тощо. Як зазначає аналітикиня БФ «Право на захист» Еліна Шишкіна, «зараз компенсується лише житло, однак люди мають право на компенсацію також за нежитлове майно».¹⁸¹ Це так само потребує врегулювання.

Також дуже важливо розробити прозору методику визначення суми компенсації та збільшити максимальну суму, яка може бути відшкодована. Бо максимальна сума, яка може бути призначена зараз, у більшості випадків не дозволяє відновити чи купити рівноцінне майно.

Мобілізація майна. Багато порушень прав людини відбуваються через мобілізацію майна без відповідної компенсації. Як зазначає УГСПЛ “У справах щодо мобілізації майна взагалі відсутній встановлений порядок отримання компенсації за мобілізоване військовими майно в умовах особливого стану, форми акту мобілізації майна”¹⁸². Для реалізації закону “Про мобілізацію та мобілізаційну підготовку” необхідно прийняти акт, який встановлюватиме такий порядок.

Також ми погоджуємось із позицією судді Верховного Суду Сергія Бурлакова про те, що “необхідно передбачити альтернативні грошовому стягненню способи компенсації, наприклад шляхом надання пільг на придбання житла, зі сплати комунальних послуг, отримання права на земельну ділянку,

---

¹⁸¹ Виконали лише 28% із плану дій [Електронний ресурс] // День. - 2020. - (26.12.20)

¹⁸² Науменко Ю. Порушення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту. Звіт – с.34

іншої державної підтримки”¹⁸³. Це може бути дієвим інструментом отримання компенсації.

Інформування. Дуже важливим є також проведення роз’яснювальної роботи, зокрема щодо уникнення процесуальних помилок при подачі позовів для захисту права власності тощо. Виправлення помилок, вказаних в підрозділі 2.2 роботи зтягує розгляд справ.

Доступ до суду. У підрозділі 2.2 перелічено ряд основних проблем у сфері доступу до правосуддя постраждалими від порушення права власності. Це сплата судового збору, відстань до судів та тривалий розгляд справ через завантаженість судів. Для того, щоб вирішити ці проблеми, необхідно сформувані єдину судову практику щодо звільнення від сплати судового збору та територіальної підсудності справ. Також сприятиме вирішенню справ у розумні строки збільшення кількості суддів у судах, в які передають справи.

Виконання рішень. Дуже важливим для захисту права власності є також передбачити у бюджеті кошти для компенсацій, які надаватимуться як в адміністративному, так і судовому порядку. Так, Ольга Ступак розповідає про випадки, коли “Державне казначейство України інформує громадян, на користь яких ухвалені судові рішення, що в державному бюджеті немає коштів на відшкодування компенсації за шкоду, спричинену терористичним актом”.¹⁸⁴ Тобто важливо передбачити кошти на виконання рішень, а не просто розробити механізм.

---

¹⁸³ Про компенсації за використання житла громадян у військових цілях судді КЦС ВС говорили на круглому столі комітету ВР [Електронний ресурс] // Верховний Суд. - 2020.

¹⁸⁴ Там само

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

На основі аналізу міжнародного досвіду захисту права власності на окупованих територіях та визначення перспектив покращення механізму захисту права власності на окупованих територіях можна зробити наступні висновки:

1. Міжнародне гуманітарне право виробило певні правила та звичаї, що стосуються захисту права власності. Проте їх важко назвати дієвими.
2. Важливим принципом міжнародного гуманітарного права є принцип військової необхідності. Якщо будь-які втручання у право власності не обумовлені військовою необхідністю, це вважається порушенням міжнародного гуманітарного права.
3. Держава не може переглядати правові титули на майно навіть у разі зміни суверенітетів.
4. При визначенні суми відшкодувань за майно застосовується принцип справедливої ринкової вартості, якщо майно є типовим об'єктом договорів купівлі-продажу. Якщо ж майно є унікальним чи має культурну цінність, проводиться оцінка вартості експертом.
5. Основними аспектами, які потребують вдосконалення у сфері захисту права власності на окупованих територіях є законодавство (є декларативним, потребує впровадження конкретних механізмів); документування порушень і створення реєстру вилученого/пошкодженого/зруйнованого майна; інститут компенсацій за зруйноване/пошкоджене майно, а також майно, мобілізоване військовими; доступ до суду та виконання рішень; інформування щодо способів захисту права власності та їх важливих особливостей.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Основні порушення права власності на території ОРДЛО та АРК відрізняються: в ОРДЛО найчастіше порушення спричинені бойовими діями (руйнування/пошкодження майна, мобілізація), в той час як в АРК так звана влада вилучає майно на різних підставах: націоналізація, невідповідність російському законодавству, незаконність отримання майна тощо.
2. Механізм надання компенсацій за пошкоджене/зруйноване майно фактично почав працювати з вересня 2020 року, бо до того не було встановлено конкретного порядку реалізації норм законів, що передбачали можливість виплати такої компенсації. Проте цей механізм потребує подальшого вдосконалення: компенсацію чи грошову допомогу можна отримати тільки за житло, розташоване на підконтрольних Україні територіях, ВПО не можуть отримувати грошову допомогу за пошкоджене майно, а гранична сума компенсації у більшості випадків не є співмірною до втрат, яких зазнали постраждалі особи.
3. Порушує право власності також мобілізація майна без виплати компенсації. Поки так і не було прийнято порядку надання такої компенсації, тому особи, майно яких мобілізували, фактично не мають жодної можливості захистити своє право власності в адміністративному порядку.
4. Поки немає єдиної судової практики ні в питаннях призначення та виплати компенсацій постраждалим, ні щодо звільнення/відстрочення сплати судового збору, що створює перешкоди для захисту права власності. Крім того, сплата судового збору, відстань до судів, які розглядають справи щодо порушення права власності у зв'язку з окупацією та їх завантаженість погіршують якість доступу до правосуддя.

5. ЄСПЛ розглядає питання прийнятності двох міждержавних скарг проти Росії, що стосуються порушення права власності. Ключовими питаннями в цих справах є юрисдикція та вичерпання національних засобів захисту. Індивідуальні справи, що стосуються порушення прав на майно через окупацію, суд відклав до вирішення питання щодо прийнятності міждержавних скарг.
6. Як показує досвід збройних конфліктів та окупацій, ефективний захист права власності можливий уже після завершення конфлікту. До того все залежить від волі держави-окупанта. Проте переглядати законність правових титулів на майно, та втручатись у право власності більше, ніж того потребує військова необхідність є порушенням міжнародного гуманітарного права.
7. Проведений аналіз судової практики (Додаток) вказує на те, що поки немає єдності судової практики як в питаннях надання компенсацій за пошкоджене/зруйноване майно, так і компенсацій за мобілізацію майна. В той час, як справ щодо надання компенсацій за пошкоджене/зруйноване майно дуже багато, справ щодо компенсацій за мобілізацію майна – всього декілька. Практика у справах щодо вилучення майна взагалі відсутня.
8. Для того, щоб вдосконалити існуючі механізми захисту права власності на окупованих територіях, необхідно конкретизувати законодавство у цій сфері, створити єдиний реєстр вилученого/пошкодженого/зруйнованого майна, розширити коло осіб, які можуть отримувати компенсацію за пошкоджене/зруйноване майно, розробити механізм призначення та надання компенсацій за мобілізоване майно. Також важливо покращити доступ до правосуддя осіб, які постраждали внаслідок окупації частини території України та передбачити у бюджеті кошти для компенсацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
2. Кодекс цивільного захисту України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 34-35, ст.458, Редакція від 16.10.2020.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1950, № 995_004, ст.34, Редакція від 02.10.2013
4. Конституція України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 41, Редакція від 01.01.2020.
5. Наказ Міністерства юстиції України Про врегулювання відносин, пов'язаних з державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно, що розташоване на тимчасово окупованій території України № 898/5 від 28.03.2016 [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0468-16#Text>
6. Наказ Міністерства юстиції України Про невідкладні заходи щодо захисту прав громадян на території проведення антитерористичної операції № 953/5 від 17.06.2014 [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0640-14#Text>
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2020 р. № 767 Питання виплати грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pitannya-viplati-groshovoyi-kompen-767>

8. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 623 Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/623-2019-%D0%BF#Text>
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013-%D0%BF#Text>
10. Про боротьбу з тероризмом : Закон України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 25, ст.180, Редакція від 03.07.2020.
11. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 26, ст.892, Редакція від 03.07.2020.
12. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 44, ст.416, Редакція від 02.01.2020
13. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 44, ст.416, Редакція від 02.02.2020.
14. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 45, ст.2043, Редакція від 29.12.2020.
15. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 10, ст.54, Редакція від 26.11.2020.
16. Про створення вільної економічної зони "Крим" та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території

України : Закон України, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 43, ст.2030, Редакція від 19.04.2020.

17. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
18. Рішення Ради національної безпеки і оборони України Про стан реалізації заходів щодо захисту майнових прав та інтересів держави Україна у зв'язку із тимчасовою окупацією частини території України [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0017525-15#Text>
19. Указ Президента Российской Федерации от 20.03.2020 № 201 "О внесении изменений в перечень приграничных территорий, на которых иностранные граждане, лица без гражданства и иностранные юридические лица не могут обладать на праве собственности земельными участками, утвержденный Указом Президента Российской Федерации от 9 января 2011 г. № 26" [Електронний ресурс] // Официальный интернет-портал правовой информации. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202003200021>
20. Цивільний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356, Редакція від 01.01.2021.
21. Цивільний процесуальний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492, Редакція від 13.08.2020
22. Peace Treaty of Versailles [Електронний ресурс] // World War I Document Archive. - 1998. - Режим доступу до ресурсу : <https://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/versa/versa7.html>

Судова практика

23. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2019 року по справі № 265/6582/16-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. -2019. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310215>

24. Постанова Верховного Суду від 20 лютого 2018 року по справі № 640/4439/16-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. -2018. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72348795>
25. Постанова Верховного Суду від 28 травня 2020 року по справі № 910/7164/19 [Електронний ресурс] // ЄДРСР. -2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89485041>
26. Рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини по справі «Катан та інші проти Молдови та Росії» (Заяви №№ 43370/04, 8252/05 та 18454/06) [Електронний ресурс] // Рада Європи/Європейський суд з прав людини. - 2013. – п.104 Режим доступу до ресурсу : <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-126861&filename=001-126861.pdf>
27. Рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини у справі "Ілашку та інші проти Молдови та Росії" [Електронний ресурс]. - 2004. - Режим доступу до ресурсу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_344#Text
28. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Кіпр проти Туреччини» (Заява № 25781/94) [Електронний ресурс] // Проект Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб». - 2016. – п.77 - Режим доступу до ресурсу : <https://rm.coe.int/16806b5964>
29. Рішення Апеляційного суду Донецької області від 15 березня 2016 року у справі № 243/11658/15-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. - 2016. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/56562010> (14.12.2020)
30. Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 16 грудня 2016 року у справі № 757/54411/16-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. - 2016. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63536155> (14.12.2020)
31. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 грудня 2016 року у справі № 757/10896/16-ц

- [Електронний ресурс] // ЄДРСР. - 2016. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63623106> (14.12.2020)
32. Постанова Верховного Суду від 11 липня 2018 року у справі № 219/11736/16-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. - 2018. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75345588> (15.12.2020)
33. Постанова Верховного Суду від 20 лютого 2018 року по справі № 640/4439/16-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. - 2018. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72348795> (15.12.2020)
34. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2019 року у справі № 265/6582/16-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. - 2019. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310215> (15.12.2020)
35. Постанова Верховного Суду від 25 березня 2020 року у справі № 757/61954/16-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88833048> (15.12.2020)
36. Постанова Київського апеляційного суду від 6 листопада 2018 року №757/64415/17-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. - 2018. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77719617> (17.12.2020)
37. Рішення Печерський районного суду міста Києва від 16 вересня 2020 року у справі № 757/14424/20-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92406628> (17.12.2020)
38. Постанова Київського апеляційного суду від 03.12.2020 у справі №757/64569/16-ц [Електронний ресурс] // ЄДРСР. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93428032> (17.12.2020)

Спеціальна література

39. Болдырев Р. Ю., Невский С. И., Плюмпе В. Германские репарации после Второй мировой войны: политические решения и экономические оценки [Електронний ресурс] // Электронный научно-образовательный журнал

- «История». - 2019. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=62897&p=attachment>
40. В ЄС назвали порушенням міжнародного права указ Путіна щодо землі в Криму [Електронний ресурс] // Європейська правда. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/04/1/7108249/>
41. Верховенство права та окуповані території Донбасу і Криму / за заг. ред. М. Козюбри, автори: В. Венгер, М. Козюбра, О. Лисенко, О. Цельєв; Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Академія Фольке Бернадотта. – Київ, 2018. – 92 с.
42. Виконали лише 28% із плану дій [Електронний ресурс] // День. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/vykonal-ylyshe-28-iz-planu-diyu>
43. Віддаленість судів та надмірні судові збори ускладнюють доступ ВПО і жителів окупованих територій до судів України [Електронний ресурс] // Коаліція «Справедливість заради миру на Донбасі». - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://jfp.org.ua/rights/novyny/articles/viddalenist-sudiv-ta-nadmirni-sudovi-zbory-uskladniuiut-dostup-vpo-i-zhyteliv-okupovanykh-terytorii-do-sudiv-ukrainy>
44. Гийар Э.-К. Возмещение ущерба в случае нарушения международного гуманитарного права [Електронний ресурс] // Международный журнал красного креста. - 2003. - Режим доступу до ресурсу : https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2020-11/428_1.pdf
45. Горобець Н. Г. Захист права власності в практиці Європейського суду з прав людини : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юр. наук : 12.00.11. Київ, 2018. 228 с.
46. Грай М. П. Адміністративна діяльність [Електронний ресурс] // Велика українська енциклопедія. - Режим доступу до ресурсу : [https://vue.gov.ua/Адміністративна діяльність](https://vue.gov.ua/Адміністративна_діяльність)

47. Деякі роз'яснення щодо резолюції ПАРЄ від 12.10.2016 [Електронний ресурс] // Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. - 2017. - Режим доступу до ресурсу : <https://mtot.gov.ua/deyaki-roz-yasnennya-shhodo-rezolyutsiyi-parye-vid-12-10-2016>
48. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2018 року – 15 лютого 2019 року [Електронний ресурс] // Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. - Режим доступу до ресурсу : https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraine16Nov2018-15Feb2019_Ukrainian.pdf
49. Експропріація в окупації: жителів півострова позбавляють власності [Електронний ресурс] // Урядовий кур'єр. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ekspropriaciya-v-okupaciyi-zhiteliv-pivostrova-poz/>
50. ЄСПЛ назвав ключове питання, яке слід вирішити у зв'язку з конфліктом на сході України, та відклав розгляд 4 тис. заяв [Електронний ресурс] // Практика ЄСПЛ. Український аспект. - 2019. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.echr.com.ua/yespl-nazvav-klyuchove-pitannya-yake-slid-virishiti-u-zvyazku-z-konfliktom-na-sxodi-ukra%D1%97ni-ta-vidklav-rozglyad-4-tis-zayav/>
51. За матеріалами СБУ відкрито кримінальне провадження за фактом привласнення РФ державної власності у Криму [Електронний ресурс] // Служба безпеки України. - 2016. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.sbu.gov.ua/ua/news/183/category/78/view/2252#.IiQ9fX6V.dpbs>
52. Закон про реінтеграцію Донбасу: ризики та застереження – експерти [Електронний ресурс] // Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. - 2018. - Режим доступу до ресурсу : <https://dif.org.ua/article/zakon-pro-reintegratsiyu-donbasu-riziki-ta-zasterezhennya-eksperti>

53. Захист власності: посібник за статтею 1 Протоколу №. 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [Електронний ресурс] // Рада Європи/Європейський суд з прав людини. - 2019 . - Режим доступу до ресурсу : https://zakon.help/files/article/10431/Guide_Art_1_Protocol_1_UKR_-2019.pdf
54. Крым без правил. Тематический обзор ситуации с правами человека в условиях оккупации [Електронний ресурс] // УГСПЛ, РЦПЛ, СНРОТ. - Режим доступу до ресурсу : https://krymbezpravil.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/Crimea_Beyond_Rules_2_ru.pdf
55. Мета Росії – переконати ЄСПЛ не розглядати справу "Україна проти Росії" – юристка [Електронний ресурс] // Юридичне протистояння з Російською Федерацією. - Режим доступу до ресурсу : <https://lawfare.gov.ua/analytics/russias-goal-persuade-ecthr-not-hear-ukraine-v-russia-lawyer>
56. Морська авіація: ті, що не зрадили [Електронний ресурс] // Укрінформ. - 2018. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2413341-morska-aviacia-ti-so-ne-zradili.html>
57. На півночі Луганщини є випадки позбавлення права власності на житло, - правозахисники [Електронний ресурс] // Коаліція «Справедливість заради миру на Донбасі». - 2017. - Режим доступу до ресурсу : https://jfp.org.ua/news/news_coalition/articles/na-pivnochi-luhanshchyny-ye-vypadky-pozbavlennia-prava-vlasnosti-na-zhytlo-pravozakhysnyky
58. Науменко Ю. Порухення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту. Звіт / Ю. Науменко. - Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2020. - 56 с.
59. ОБСЄ зафіксувала понад 340 військових, що потрапили на Донбас через пункти пропуску РФ [Електронний ресурс] // Укрінформ. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2876108-obse-zafiksuvala-ponad-340-vijskovih-aki-potrapili-na-donbas-cerez-punkti-propusku-rf.html>

60. Огляд судової практики розгляду Касаційним господарським судом у складі Верховного Суду справ у спорах щодо права власності. За період з 01.01.2018 по 01.11.2018 [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyd_vlasn.pdf
61. Порядок компенсації за зруйноване житло: які зміни відбулися у 2020-му [Електронний ресурс] // Донбас SOS. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.donbasssos.org/kompencatsia-jytlo-2020/>
62. Практичний посібник щодо прийнятності заяв [Електронний ресурс] // Рада Європи/Європейський суд з прав людини. - 2016. - Режим доступу до ресурсу : https://www.echr.coe.int/documents/admissibility_guide_ukr.pdf
63. Про компенсації за використання житла громадян у військових цілях судді КЦС ВС говорили на круглому столі комітету ВР [Електронний ресурс] // Верховний Суд. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.facebook.com/101352490639645/posts/849379312503622>
64. Процес пішов: перші вісім постраждалих отримають від держави компенсацію за зруйноване житло [Електронний ресурс] // Луганська обласна військово-цивільна адміністрація. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : http://loga.gov.ua/oda/press/news/proces_pishov_pershi_visim_postrazhdalih_ot_rimayut_vid_derzhavi_kompensaciyu_za
65. Росія вилучила та знищила нерухомість майже 4 тисяч українців в Криму [Електронний ресурс] // Центр прав людини ZMINA. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://zmina.info/news/rosiya-vyluchyla-ta-znyshhyla-neruhomist-majzhe-4-tysyach-ukrayincziv-v-krymu/>
66. Руйнування на Донбасі у цифрах [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. - 2016. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.radiosvoboda.org/a/28166265.html>
67. Україна проти Росії (щодо Криму) [Електронний ресурс] // Юридичне протистояння з Російською Федерацією. - Режим доступу до ресурсу : <https://lawfare.gov.ua/cases/ukraine-vs-russia-crimea>

68. Україна та Нідерланди проти Росії (Заяви № 8019/16, 43800/14 ТА 28525/20) [Електронний ресурс] // Юридичне протистояння з Російською Федерацією. - Режим доступу до ресурсу : <https://lawfare.gov.ua/cases/ukraine-and-netherlands-v-russia>
69. Українці, які втратили землю у Криму, мають можливість отримати справедливе відшкодування у ЄСПЛ [Електронний ресурс] // Дім прав людини Крим. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://hrhcrimea.org.ua/ukrayinczi-yaki-vtratyly-zemlyu-u-krymu-mayut-mozhlyvist-otrymaty-spravedlyve-vidshkoduvannya-u-yespl/>
70. Франція засудила указ Путіна щодо землі в Криму [Електронний ресурс] // Економічна правда. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://www.epravda.com.ua/news/2020/04/14/659343/>
71. Як в Криму крадуть майно українських громадян [Електронний ресурс] // Главком. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://glavcom.ua/country/incidents/yak-v-krimu-kradut-mayno-ukrajinskih-gromadyan--695977.html>
72. Як захистити права на майно в Криму? [Електронний ресурс] // Громадське радіо. - 2020. - Режим доступу до ресурсу : <https://hromadske.radio/podcasts/byuro-sudovoyi-informaciyi/yak-zakhystyty-prava-na-mayno-v-krymu>
73. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права [Електронний ресурс] // передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. стаття М. М. Гнатовський. – 2017. – Режим доступу до ресурсу : http://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf
74. Камишанський М. М. Міжнародно-правове регулювання використання компенсацій як форми відшкодування шкоди держав і міжнародних міжурядових організацій за міжнародно-протиправні діяння : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юр. наук : 12.00.11. Харків, 2017. 194 с.
75. Лабин Д. К., Боргояков А. С. Международное право и «равное отношение» к иностранным инвестициям [Електронний ресурс] // Московский журнал

- международного права. - 2016. - Режим доступу до ресурсу :
<https://www.mjil.ru/jour/article/viewFile/130/70>
76. Лісніча Т. В. Особливості господарсько-правового захисту прав суб'єктів господарювання [Електронне джерело] // Часопис юридичних наук. - 2014. - Режим доступу до ресурсу :
<https://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1685/1429>
77. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / Гнатовський М. М. та ін. ; за ред. Т. Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. - 145 с.
78. Науменко Ю. Порухення права власності в умовах збройного конфлікту на Сході України та способи захисту. Звіт / Ю. Науменко. - Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2020. - 56 с.
79. «Официальный» захват квартир в ОРДО [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. - Режим доступу до ресурсу :
<https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii--ordlo-kvartira-zakhvat/29437867.html>
80. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – Київ, 2015. – 208 с.
81. Шинкаренко О., Сапожнікова О., Ліщина І. Правова Абетка: право власності в період збройного конфлікту [Електронний ресурс] // Українська Гельсінська спілка з прав людини. - 2017. - Режим доступу до ресурсу :
<https://helsinki.org.ua/articles/pravova-abetka-pravo-vlasnosti-v-period-zbrojnoho-konfliktu/>
82. 7 запитань про компенсацію за житло переселенцям. Чому постанова Кабміну – лише початок процесу [Електронний ресурс] // Українська правда. - 2019. - Режим доступу до ресурсу :
<https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2019/07/31/7222396/>
83. Customary IHL Database [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу :
<https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/home>

84. Grand Chamber hearing Ukraine v. Russia (re Crimea) (no. 20958/14) [Электронный ресурс] // European Court of Human Rights. - 2019. - Режим доступа до ресурсу : https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=hearings&w=2095814_11092019&language=en&fbclid=IwAR1MDuLAV7anhv4G6dP0DifgRXdbGcbYAnU2rzN3cV3gMupdaXmIIWZa2Hc&jwsourc=cl
85. Legal remedies for human rights violations on the Ukrainian territories outside the control of the Ukrainian authorities [Электронный ресурс] // Parliamentary Assembly. - 2016. - Режим доступа до ресурсу : <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=23167&lang=en>
86. Practice Relating to Rule 50. Destruction and Seizure of Property of an Adversary [Электронный ресурс] // Customary IHL Database. - Режим доступа до ресурсу : https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_rul_rule50

Рішення	Суть справи	Позиція суду
<u>Відшкодування за зруйноване/пошкоджене майно</u>		
<p>Рішення Апеляційного суду Донецької області від 15 березня 2016 року у справі № 243/11658/15-ц</p>	<p>Відповідач: Держава Україна в особі КМУ, до Державна казначейська служба України Предмет: відшкодування матеріальної шкоди, понесеної у зв'язку із пожежею, яка виникла внаслідок потрапляння снарядів. І інстанція: в задоволенні позовних вимог відмовлено. Апеляція: Позивачка посилалась на те, що під час обстрілів м. Слов'янська її квартира зруйнована та відновленню не підлягає. Позов задоволено. Касація: Скаргу задоволено частково, рішення судів I та апеляційної інстанції скасовано, справу передано на новий розгляд.</p>	<p>Виходячи з системного аналізу ст. 1, 11 та 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» встановлення осіб, які вчинили терористичний акт, які здійснювали терористичну діяльність, наявність щодо них обвинувального вироку суду, не є умовою відшкодування шкоди державою на підставі ст. 19 зазначеного Закону. Ст. 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» передбачає наступне стягнення суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, тобто після відшкодування шкоди потерпілому, у разі встановлення осіб, якими заподіяно шкоду, держава може стягнути суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом. Враховуючи зазначене, висновок суду I інстанції про те, що встановлені у справі обставини та надані сторонами докази не дають підстав для висновку, що шкода майну позивача завдана саме внаслідок кримінального правопорушення, на теперішній час є правильним і підстави для застосування до спірних правовідносин статті 1177 ЦК України відсутні. Суд першої інстанції не врахував, що згідно ст. 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону, тобто покладається на державу. Кодексом цивільного захисту України також регулюються правовідносини щодо боротьби з тероризмом, але спеціальним щодо цих правовідносин є ЗУ «Про боротьбу з тероризмом».</p>
<p>Ухвала Апеляційного суду м. Києва від 16 грудня</p>	<p>Відповідачі: Держава Україна в особі КМУ, Державна казначейської служби України, Антитерористичний центр при</p>	<p>Вимоги позивачів стосувалися компенсування шкоди, спричиненої внаслідок проведення АТО та були зверненні до держави Україна та ряду державних органів, що задіяні у цій операції, а відповідно до п. 13 ч. 2 ст. 3 ЗУ «Про судовий збір» судовий збір не справляється за подання позовної</p>

<p>2016 року у справі № 757/54411/16-ц</p>	<p>СБУ, Міністерства оборони України, МВС, Головне управління Національної Гвардії України</p> <p>Предмет: стягнення матеріальної та моральної шкоди, спричиненої в результаті проведення АТО в селищі Піски.</p> <p>Інстанція: позов визнано неподаним та повернуто заявнику, з підстав невиконання позивачами недоліків (недотримано вимог - позивачами не визначено ціну позову та не сплачено судовий збір)</p> <p>Позивач оскаржив ухвалу та подав до суду апеляційну скаргу, яка містить клопотання про звільнення від сплати судового збору.</p> <p>Апеляція: суд апеляційної інстанції клопотання задовольнив та звільнив позивачів від сплати судового збору за подання апеляційної скарги.</p>	<p>заяви про відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадовою або службовою особою, а так само незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури або суду.</p> <p>Окрім цього, шкода позивачам була завдана внаслідок кримінального правопорушення, про що було внесено відомості до ЄРДР та додано документи на підтвердження цього, а згідно з п. 6 ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про судовий збір» від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються, зокрема, позивачі - у справах про відшкодування матеріальних збитків, завданих внаслідок вчинення кримінального правопорушення.</p> <p>Зазначено, що позивачі є внутрішньо переміщеними особами, які втратили житло, не мають постійного джерела доходу, окрім пенсійного забезпечення одного з позивачів, та просять звільнити їх від сплати судового збору на підставі ст. 8 ЗУ «Про судовий збір».</p> <p>За таких обставин, враховуючи доводи клопотання, матеріали справи у їх сукупності, відсутність доказів на спростування тверджень представника позивачів, клопотання підлягає задоволенню, а позивачі звільненню від сплати судового збору за подання апеляційної скарги.</p>
<p>Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21 грудня 2016</p>	<p>Відповідачі: Антитерористичний центр при СБУ, апарат РНБО, Державна казначейська служба України</p> <p>Предмет: стягнення суми майнової та моральної шкоди, що була завдана пожежею, яка</p>	<p>Відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом, регламентується спеціальною нормою - ст. 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом», згідно якої відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом. Тобто обов'язок відшкодувати завдану шкоду покладається на державу незалежно від її</p>

<p>року у справі № 757/10896/16-ц</p>	<p>відбулась через пряме влучення гарматних снарядів. І апеляційна інстанція: відмовила І інстанція: відмовлено у задоволенні позову. Суд виходив із відсутності підстав для деліктної відповідальності відповідачів у справі як окремо кожного так і в солідарному порядку, оскільки в їх діях не встановлено протиправної поведінки. Апеляція: суд, залишаючи без змін рішення суду І інстанції, виходив із того, що позов пред'явлено до неналежних відповідачів, а суд апеляційної інстанції позбавлений можливості залучати до участі у справі співвідповідачів на стадії апеляційного розгляду справи, відтак необхідно відмовити в позові з цих підстав. Касаційний суд в ухвалі зазначив, що при вирішенні спору судами неповно встановлено фактичні обставини справи, не дано юридичної оцінки наданим сторонами доказами, відповідно до них не визначено правовідносини, що виникли між сторонами, що є підставою для скасування ухвалених у справі</p>	<p>вини та до держави, яка відшкодувала шкоду фізичній особі, переходить право вимоги до винної особи. Так, незважаючи на те, що стаття 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» містить положення про відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом за рахунок Державного бюджету України відповідно до закону, з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, а позивачі наполягали на відшкодуванні шкоди за рахунок коштів Держбюджету України (ст. 11 ЦПК України), апеляційний суд дійшов помилкового висновку, про те, що позов пред'явлено до неналежних відповідачів. Апеляційний суд не врахував, що до участі у справі в якості відповідача була залучена Державна казначейська служба України, позивачі просили відшкодувати заподіяну шкоду за рахунок держави, а тому висновок про відмову у задоволенні позову за підстав не залучення належного відповідача неможливо вважати обґрунтованим. Дійшовши висновку, який не ґрунтується на законі, апеляційний суд не встановив чи на даний час законодавчо визначено порядок такого відшкодування, завданого внаслідок терористичного акту. Також не можна погодитись із висновками місцевого суду про недоведеність позову, оскільки суд застосувавши загальні положення відшкодування шкоди, ст. 1166 ЦК України, фактично поклав на позивачів тягар доказування доведеності завданої шкоди, при цьому у порушення вимог ст. ст. 212-215 ЦПК України не звернув уваги на те, що є загальновідомим фактом, що в період проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей пошкоджені (зруйновані) об'єкти соціальної і транспортної інфраструктури, житлового фонду та систем забезпечення життєдіяльності, а позивачі надали докази щодо зруйнування належного їм будинку. Суд І інстанції, відмовляючи у задоволенні позову, зазначив, що позивачі не довели обставини на які вони посилались, у той час як такі обставини є загальновідомими, проте при розгляді справи не встановив чи є встановлений законом порядок для відшкодування такої шкоди. Викладене свідчить, що при вирішенні спору судами неповно встановлено фактичні обставини справи, не дано юридичної оцінки наданим сторонами доказами, відповідно до них не визначено правовідносини, що виникли між</p>
---------------------------------------	---	---

	судових рішень з направленням справи на новий судовий розгляд до суду I інстанції.	сторонами, що в силу ч. 2 ст. 338 ЦПК України є підставою для скасування ухвалених у справі судових рішень з направленням справи на новий судовий розгляд до суду першої інстанції.
Постанова Верховного Суду від 11 липня 2018 року у справі № 219/11736/16-ц	<p>Відповідач: держава Україна.</p> <p>Предмет: стягнення шкоди: квартира позивачки була пошкоджена снарядами в результаті проведення АТО. У результаті цього квартира має нежитий стан, потребує ремонту, який вона не має змоги оплатити, оскільки є одинокою матір'ю трьох дітей.</p> <p>I інстанція: позов задоволено.</p> <p>Апеляція: апеляційну скаргу Головного територіального управління юстиції в Донецькій області, яке діяло в інтересах держави Україна задоволено. Рішення суду I інстанції скасовано та ухвалено нове рішення про відмову у позові. Постанова апеляційного суду мотивована тим, що звіт про оцінку матеріальних збитків, який позивач надала в обґрунтування розміру заподіяної їй шкоди, не може бути допустимим доказом, оскільки у звіті окремо зазначено, що оцінювач особисто не відвідував і візуально не досліджував об'єкт оцінки, а користувався даними, наданими</p>	<p>Для підтвердження розміру шкоди, завданої руйнуванням будинку, необхідним є акт обстеження пошкодженого (знищеного) майна позивача внаслідок проведення антитерористичної операції, який має бути складений на виконання розпорядження КМУ від 16 жовтня 2014 № 1002-р та розпорядження голови районної державної адміністрації, оскільки відповідно до ст.4 та ч. 4 ст. 5 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту, які належать до суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, підпорядковані їм органи управління у справах цивільної оборони та спеціалізовані формування, війська цивільної оборони здійснюють заходи щодо захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з технологічними терористичними проявами та іншими видами терористичної діяльності; беруть участь у заходах з мінімізації та ліквідації наслідків таких ситуацій під час проведення антитерористичних операцій. З огляду на зазначене, апеляційний суд вірно вказав, що позивач не надала належних і допустимих доказів щодо розміру завданої їй майнової шкоди у результаті пошкодження її квартири у розумінні статей 76, 77 ЦПК України, а клопотання про призначення судової будівельно-технічної експертизи позивачем не заявлялось. Тобто свій процесуальний обов'язок щодо доведення позову в частині розміру шкоди позивач не виконала. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 21 КЦЗ передбачено, що громадяни України мають право на соціальний захист та відшкодування відповідно до законодавства шкоди, заподіяної їхньому життю, здоров'ю та майну внаслідок надзвичайних ситуацій або проведення робіт із запобігання та ліквідації наслідків.</p> <p>Згідно з ч.1 ст. 86 КЦЗ забезпечення житлом постраждалих, житло яких стало непридатним для проживання внаслідок надзвичайної ситуації, здійснюється місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання шляхом: 1) надання</p>

	<p>замовником. Разом з тим, позивачка не надала доказів того, що вона зверталась до Артемівської РДА Донецької області з пропозицією про добровільну передачу пошкодженої квартири чи можливості забезпечення її новим житлом замість пошкодженого.</p> <p>Касація: Верховний Суд постановив - залишити касаційну скаргу без задоволення, посилаючи на те, що апеляційний суд дійшов правильного висновку про те, що позивачка не зверталась до Артемівської РДА Донецької області з пропозицією про добровільну передачу пошкодженої квартири чи можливості забезпечення її новим житлом замість пошкодженого.</p>	<p>житлових приміщень з фонду житла для тимчасового проживання; 2) позачергового надання житла, збудованого за замовленням місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання; 3) будівництва житлових будинків для постраждалих; 4) закупівлі квартир або житлових будинків.</p> <p>Ч.9 ст. 86 КЦЗ передбачено, що забезпечення житлом постраждалого або виплата грошової компенсації за рахунок держави здійснюється за умови добровільної передачі постраждалим зруйнованого або пошкодженого внаслідок надзвичайної ситуації житла місцевим державним адміністраціям або органам місцевого самоврядування. Розмір грошової компенсації за зруйновану або пошкоджену квартиру (житловий будинок) визначається за показниками опосередкованої вартості спорудження житла у регіонах України відповідно до місцезнаходження такого майна.</p> <p>Аналіз зазначених вище норм права свідчить про те, що, пред'являючи вимогу до держави про виплату компенсації за зруйноване під час антитерористичної операції майно, власник цього майна має спочатку, тобто до ухвалення рішення суду, добровільно передати пошкодженій чи зруйнованій внаслідок терористичного акту будинок чи майно місцевим державним адміністраціям або органам місцевого самоврядування.</p> <p>Відповідно до ч.10 ст. 86 КЦЗ, розмір грошової компенсації за зруйновану або пошкоджену квартиру (житловий будинок) визначається за показниками опосередкованої вартості спорудження житла у регіонах України відповідно до місцезнаходження такого майна.</p> <p>Будь-який інший порядок визначення розміру відшкодування за пошкоджену квартиру, внаслідок такої надзвичайної ситуації, як терористичний акт, на теперішній час відсутній.</p>
<p>Постанова Верховного суду від 20 лютого 2018 року по справі № 640/4439/16-ц</p>	<p>Позивач звернувся до суду з позовом, посилаючись на те, що між ним та ПАТ Комерційний банк «ПриватБанк» було укладено договір банківського вкладу про розміщення грошових коштів на депозитних рахунках.</p>	<p>Ухвалюючи рішення про часткове задоволення позовних вимог, місцевий суд виходив з того, що стороною укладеного з позивачем договору є ПАТ КБ «ПриватБанк». Згідно із законодавством, яке регулює спірні правовідносини, зобов'язання за договором банківського вкладу має виконувати саме ПАТ КБ «ПриватБанк» як юридична особа, а не його Кримська філія. Ліквідація філій або припинення у будь-який спосіб їх діяльності не звільняє відповідача від виконання обов'язків за укладеними і</p>

	<p>Враховуючи, що банк відмовляється повернути йому вклад і проценти, просив стягнути з відповідача грошові кошти за договором. Заперечуючи проти позову, ПАТ КБ «ПриватБанк» посилялося на те, що воно є неналежним відповідачем, оскільки на виконання договору кошти вносилися у банківському відділенні на території Автономної Республіки Крим, яка є тимчасово окупованою територією, що позбавляє банк можливості перевірити вимоги позивача та виконати умови договору.</p> <p>І інстанція: позов задоволено частково.</p> <p>Апеляція: рішення суду І інстанції скасовано, ухвалено нове рішення про відмову в задоволенні позову.</p> <p>Касація: ухвалою колегії суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу позивача відхилено, рішення апеляційного суду залишено без змін.</p> <p>Позивач звернувся до Верховного Суду України із заявою про</p>	<p>дійсними договорами. Однак відповідач не виконав взяті на себе зобов'язання.</p> <p>Скасовуючи рішення суду І інстанції та ухвалюючи нове рішення про відмову в задоволенні позову, апеляційний суд, з висновками якого погодився і касаційний суд, виходив з недоведеності позовних вимог, оскільки в матеріалах справи відсутні оригінал чи належним чином завірена копія договору банківського вкладу, а також - платіжний документ, який підтверджує внесення грошової суми, оформлені у встановленому законом порядку.</p> <p>Відповідно до ч.1 ст. 1059 ЦК України договір банківського вкладу укладається в письмовій формі. Письмова форма договору банківського вкладу вважається додержаною, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту.</p> <p>Пунктом 1.4 глави 1 Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 3 грудня 2003 року № 516 (далі - Положення) передбачено, що залучення банком вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб підтверджується: договором банківського рахунку; договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадної книжки; договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадного (депозитного) сертифіката; договором банківського вкладу (депозиту) з видачею іншого документа, що підтверджує внесення грошової суми або банківських металів і відповідає вимогам, установленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту.</p> <p>Отже, за нормами вказаної Інструкції на квитанції повинні міститися: підпис працівника банку (філії, відділення), який прийняв готівку, відбиток печатки (штампа) або електронний підпис працівника банку (філії, відділення), засвідчений електронним підписом САБ.</p>
--	--	--

	<p>перегляд рішення апеляційного суду та ухвали касаційного. Рішення Верховного Суду рішення судів апеляційної та касаційної інстанцій скасовано, залишено в силі рішення суду I інстанції.</p>	<p>Аналіз зазначених норм матеріального права дає підстави для висновку про те, що письмова форма договору банківського вкладу вважається дотриманою, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту. При цьому квитанція (другий примірник прибуткового касового документа) або інший документ є підтвердженням внесення готівки у відповідній платіжній системі.</p> <p>Задовольняючи позов частково, суд першої інстанції, встановивши, що між сторонами був укладений договір банківського вкладу, факт внесення грошових коштів підтверджується квитанцією, яка містить всі необхідні реквізити, оригінал якої був оглянутий в судовому засіданні, позивач звертався до відповідача з вимогою повернути вклад, однак ця вимога відповідачем виконана не була, виходив з того, що сторонами дотримана письмова форма договору банківського вкладу та, керуючись статтями 625, 1059, 1060, 1061 ЦК України, дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для часткового задоволення позову про стягнення внесених за договором коштів та нарахованих відсотків, а також - 3 % річних.</p> <p>Натомість рішення суду I інстанції про часткове задоволення позовних вимог ґрунтується на правильному застосуванні вказаних норм матеріального права і узгоджується з такими ж по суті висновками, які викладені у вищенаведених ухвалах ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ від 8 лютого, 10 лютого та 26 жовтня 2016 року, на які посилався заявник як на приклади неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права.</p>
<p>Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4</p>	<p>Позивачка подала позовну заяву, в якій з урахуванням заяви про збільшення позовних вимог просила відшкодувати їй за</p>	<p>Право на отримання за рахунок держави компенсації за шкоду, заподіяну у період проведення АТО внаслідок пошкодження під час терористичного акта належного позивачці на праві власності торговельного об'єкта, не має у законодавстві України такої юридичної основи, що дає змогу визначити</p>

<p>вересня 2019 року у справі № 265/6582/16-ц</p>	<p>рахунок коштів Держбюджету заподіяну терористичним актом шкоду за пошкоджене торгівельне приміщення.</p> <p>І інстанція: позов задоволено. Також суд ухвалив додаткове рішення, яким стягнув з Держави України за рахунок коштів Держбюджету України на користь держави судовий збір у розмірі 8 000 грн.</p> <p>Апеляція: основне рішення суду без змін, а додаткове рішення змінено: суд стягнув з Держави України в дохід держави судовий збір у розмірі 6 890 грн, мотивуючи це тим, що суд І інстанції помилково застосував абзац другий підпункту 1 пункту 1 частини другої ЗУ «Про судовий збір» у редакції, чинній з 1 січня 2017 року.</p> <p>Касація: відповідач заявив, що суди попередніх інстанцій не визначилися з предметом і підставами позову, оскільки позивачка мотивувала вимоги як тим, що належне їй нерухоме майно було пошкоджене внаслідок терористичного акта (обстрілу), так і тим, що вона зазнала шкоди внаслідок обстрілу житлових районів у період</p>	<p>конкретний майновий інтерес позивачки. Тим більше, немає підстав вважати, що такий інтерес становить реальну вартість торгівельного об'єкта на час розгляду справи. Так, суди першої й апеляційної інстанцій задовольнили позовні вимоги, виходячи з розміру шкоди, визначеної саме як реальна вартість торгівельного об'єкта у складеному 21 березня 2017 року згідно зі статтею 1192 ЦК України висновку судової оціночно-будівельної експертизи (т. 1, а. с. 179). Проте суди не звернули увагу на те, чи стаття 1192 ЦК України застосована для визначення розміру збитків відповідно до реальної вартості втраченого майна для їх відшкодування потерпілому за рахунок особи, яка завдала шкоди цьому майну. У справі № 265/6582/16-ц суди таку особу не встановили: позивачка наполягала на тому, що означене встановлення у кримінальному провадженні для реалізації приписів статті 19 Закону не потрібне (позовна заява - т. 1, а. с. 4; заперечення на апеляційну скаргу - т. 2, а. с. 46; відзив на касаційну скаргу - т. 3, а. с. 51), а КМ України заперечував проти такого підходу (заперечення на позовну заяву - т. 1, а. с. 129).</p> <p>У позовній заяві та впродовж розгляду справи судами позивачка стверджувала про відсутність спеціального порядку відшкодування за пошкоджений внаслідок терористичного акта торгівельний об'єкт, а КМУ у запереченні на позовну заяву, поданому його представником, також підтвердив відсутність закону чи іншого нормативно-правового акта, який визначає механізм такого відшкодування та встановлює відповідний порядок (т. 1, а. с. 133). Суд І інстанції вказані доводи не оцінив, а суд апеляційної інстанції, застосувавши частини восьму та дев'яту статті 8 ЦПК України у редакції, чинній на час розгляду справи судами першої й апеляційної інстанцій, зазначив, що за відсутності спеціальних нормативно-правових актів щодо означеного відшкодування до спірних правовідносин для визначення позивачці розміру відшкодування слід застосувати приписи статті 86 КЦЗ України, яка узгоджується зі статтею 19 Закону.</p> <p>Застосування апеляційним судом до спірних правовідносин за аналогією закону (частина восьма статті 8 ЦПК України у зазначеній редакції)</p>
---	---	---

	<p>проведення антитерористичної операції. Тому незрозуміло, за яких саме обставин пошкоджений торгівельний об'єкт: вчинення злочину (терористичного акта), проведення АТО чи надзвичайної ситуації. Вказані обставини є самостійними, різними підставами позову про відшкодування шкоди. Право таке відшкодування за кожною з означених підстав регламентується різними нормами матеріального права. А тому залежно від обраної підстави позову відмінним є предмет доказування.</p> <p>Верховний Суд касаційну скаргу, подану від імені КМУ, задовольнив частково, рішення суду I та апеляційної інстанцій скасував, а справу направив на новий розгляд до суду першої інстанції.</p>	<p>приписів статті 86 КЦЗ України для реалізації позивачкою права, передбаченого у статті 19 Закону ВП ВС вважає помилковим.</p> <p>Крім того, помилковим є і застосування апеляційним судом до спірних правовідносин припису ч.9 ст.8 ЦПК України у редакції, чинній на час розгляду справи судами першої й апеляційної інстанцій. Згідно з вказаним приписом заборонялася відмова у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини (аналогічний припис закріплений у ч.9 ст. 10 ЦПК України у редакції, чинній на час розгляду справи ВП ВС). Проте за наявності правового регулювання обов'язків держави за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції вказаний припис ЦПК України не створює для суду можливість встановлення за аналогією закону обов'язків для будь-якого суб'єкта, зокрема й обов'язку держави відшкодувати потерпілому за рахунок держави шкоду, заподіяну пошкодженням (знищенням) внаслідок терористичного акта торгівельного об'єкта, у розмірі реальної вартості такого об'єкта.</p>
<p>Постанова Верховного Суду від 25 березня 2020 року у справі № 757/61954/16-ц</p>	<p>Позивач звернулася до суду із позовом до держави Україна про відшкодування майнової та моральної шкоди. Із аналогічним позовом до суду звернулася і третя особа, який є чоловіком позивачки, та просив за таких же підстав стягнути на відшкодування заподіяної йому</p>	<p>Зі змісту позовних заяв позивача та третьої особи вбачається, що останні звернулися до суду, мотивувавши позовні вимоги, зокрема й тим, що вони не отримала від держави відшкодування за пошкодження (знищення) під час терористичного акта їх майна, на яке вони, на їх думку, мають право згідно із законодавством України та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.</p> <p>Також позивач та третя особа із самостійними вимогами зазначили, що право на судовий захист їм гарантовано Конституцією України, у тому числі щодо захисту права власності, а право на відшкодування шкоди</p>

	<p>майнової та моральної шкоди. У зв'язку з тим, що будинок, в якому знаходиться її квартира, розташований на лінії зіткнень з територіями, де проводиться антитерористична операція, внаслідок бойових обстрілів та влучення снарядів, майно, яке знаходилося у квартирі та сама квартира були пошкоджені.</p> <p>І інстанція: позовні вимоги позивача та третьої особи задоволено частково.</p> <p>Апеляція: Відповідачі (Міністерство оборони України, Головне управління Національної гвардії України, Міністерство внутрішніх справ України, Кабінет Міністрів України) подали апеляційну скаргу. Рішенням апеляційного суду скасовано і ухвалено нове рішення про відмову у задоволенні позову, що мотивовано тим, що подані позивачем докази не дають підстав для беззаперечного висновку щодо пошкодження належного їй майна саме під час здійснення АТО та вартості збитків; довідки та звіт про оцінку майна видані без огляду цього майна особами, що їх склали. Заявники не довели наявності</p>	<p>передбачено статтею 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» та статтею 86 КЦЗ України (а. с. 2-9 т. 1, 39-49 т. 2).</p> <p>ВС виходить із того, що посилання позивача та третьої особи, як на правову підставу позову, на статтю 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» та статтю 86 КЦЗ України у взаємозв'язку з негативним обов'язком держави щодо застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції є безпідставним. Відповідно й суд І інстанції неправильно керувався вказаними нормами права при вирішенні спору.</p> <p>У преамбулі ЗУ «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» вказано, що збройна агресія РФ розпочалася з неоголошених і прихованих вторгнень на територію України підрозділів збройних сил та інших силових відомств РФ, а також шляхом організації та підтримки терористичної діяльності, Російська Федерація чинить злочин агресії проти України та здійснює тимчасову окупацію частини її території за допомогою збройних формувань РФ, дії РФ на території окремих районів Донецької та Луганської областей, грубо порушують принципи та норми міжнародного права, зокрема шляхом: систематичного недодержання режиму припинення вогню та продовження обстрілів цивільних об'єктів та інфраструктури, що спричиняють численні жертви серед цивільного населення.</p> <p>При цьому зобов'язання держави Україна стосовно поваги та захисту прав людини не зникають і в умовах збройного конфлікту та у випадку втрати контролю над частиною власної території.</p> <p>Положення преамбули Конвенції вказують на те, що Високі Договірні Сторони зобов'язалися забезпечити повагу до прав людини шляхом гарантії цих прав. Гарантування прав людини з боку держави може здійснюватися як активними діями, так і утриманням від вчинення будь-яких дій. Така діяльність держави по гарантуванню прав людини пов'язана з видами зобов'язань з боку держав-учасниць Конвенції, якими є негативні та позитивні.</p> <p>Негативні зобов'язання - це зобов'язання держави утримуватися від втручання в права та свободи, а позитивні зобов'язання - навпаки, тобто</p>
--	--	---

	<p>причино-наслідкового зв'язку саме між діями відповідачів та спричиненою їм шкодою. Крім того, пред'являючи вимогу до держави про виплату компенсації за зруйноване під час АТО майно, власник цього майна повинен спочатку, тобто до ухвалення рішення суду, добровільно передати пошкоджену або зруйновану внаслідок терористичного акта квартиру місцевим державним адміністраціям або органам місцевого самоврядування (військово-цивільній адміністрації у разі її утворення). Оскільки позивач та третя особа таких дій не вчинили, підстав для задоволення позовів немає.</p> <p>Касація: позивач та третя особа просять скасувати рішення суду апеляційної інстанції та змінити рішення суду I інстанції (збільшити розмір відшкодування).</p> <p>ВС прийняв рішення про часткове задоволення касаційної скарги, з підстав неправильного застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.</p>	<p>держава повинна щось зробити, вчинити певні дії, щоб особа могла скористатися своїми правами за Конвенцією. Це, наприклад, може включати в себе прийняття законодавства, що допоможе забезпечити користування гарантованими Конвенцією правами, або забезпечення реальних умов для реалізації прав. Так, за певних обставин захистом статті 1 Першого протоколу до Конвенції може користуватися легітимне очікування (legitimate expectation) успішної реалізації майнових прав (право вимоги). Для того, щоб «очікування» було «легітимним», воно має бути заснованим на нормі закону або іншому правовому акті, такому як судові рішення, пов'язаному із майновим інтересом</p> <p>Тобто, особа, яка має майновий інтерес, може розглядатись як така, що має «легітимне очікування» успішної реалізації її права вимоги (зокрема, відшкодування державою шкоди) у сенсі статті 1 Першого протоколу до Конвенції, коли для цього інтересу є достатні підстави у національному законодавстві.</p> <p>Позивач та третя особа обґрунтували розмір завданої їм шкоди опосередкованою вартістю знищеної квартири, керуючись при цьому ст. 86 КЦЗ та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, проте не зазначали, що держава винна у пошкодженні їх майна.</p> <p>Ч.1 ст. 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» передбачає спеціальне правило, відповідно до якого відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Держбюджету України відповідно до закону і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом. Крім того, у порядку, визначеному законом, провадиться відшкодування шкоди, заподіяної терористичним актом організації, підприємству або установі (частина друга статті 19 вказаного Закону).</p> <p>З огляду на зміст вказаних положень реалізація права на отримання зазначеного відшкодування поставлена у залежність від існування компенсаційного механізму, що має бути встановлений в окремому законі. Закон, який регулює порядок відшкодування за рахунок коштів Державного бюджету України шкоди, заподіяної терористичним актом об'єктам</p>
--	---	---

	<p>нежитлової нерухомості громадян, відсутній як на час виникнення спірних правовідносин, так і на час розгляду справи судами.</p> <p>При цьому у законодавстві України відсутня не тільки процедура виплати означеного відшкодування, але й чіткі умови, необхідні для заявлення майнової вимоги до держави про надання такого відшкодування. Крім того, відповідно до ч.8 ст. 86 і ч.3 ст. 89 КЦЗ України постановою КМУ від 18 грудня 2013 року № 947 був затверджений Порядок надання та визначення розміру грошової допомоги або компенсації постраждалим від надзвичайних ситуацій, які залишилися на попередньому місці проживання (далі - Порядок), який викладений у редакції постанови КМУ від 10 липня 2019 року № 623.</p> <p>На підставі викладеного колегія суддів ВС дійшла висновку, що передбачене у ст. 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» право на відшкодування відповідно до закону шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, не породжує легітимного очікування на отримання від держави України такого відшкодування за пошкоджену у період проведення антитерористичної операції квартиру.</p> <p>Отже, право на отримання за рахунок держави компенсації за шкоду, заподіяну у період проведення антитерористичної операції внаслідок пошкодження під час терористичного акта належної позивачу на праві власності квартири, не має у законодавстві України такої юридичної основи, що дає змогу визначити конкретний майновий інтерес позивача.</p> <p>Отже, ВС дійшов висновку, що вимоги позивача про відшкодування шкоди за пошкоджене під час терористичного акта майно на підставі ст. 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» та статті 86 КЦЗ України є безпідставними. З підстав вищевикладеного, є необґрунтованими вимоги й про відшкодування моральної шкоди, оскільки вони впливають з вимог про відшкодування майнової шкоди на підставі статті 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» та статті 86 КЦЗ за пошкоджене майно, яка стягненню на підставі цих норм не підлягає.</p> <p>Разом з тим позивач та третя особа мають право на компенсацію від держави за невиконання державою свого позитивного матеріального обов'язку за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.</p>
--	---

		<p>Позивач та третя особа із самостійними вимогами, зокрема, зазначали, що держава порушила вимоги статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Проте помилково вважали, що мають право вимоги до держави про відшкодування за її рахунок шкоди, завданої пошкодженням (знищенням) внаслідок терористичного акта квартири у розмірі реальної її вартості.</p> <p>Також позивач та третя особа посилалися на: відсутність компенсації завданої шкоди впродовж тривалого часу та невідновлення квартири; відсутність спеціального порядку відшкодування за пошкоджену внаслідок терористичного акта квартиру; нездатність держави захищати власність у розумінні ЄСПЛ. Зазначені доводи позивача та третьої особи ВС вважає такими, що доведені й є обґрунтованими.</p> <p>Ураховуючи викладене, оскаржуване судове рішення апеляційного суду не може вважатись законним та підлягає скасуванню.</p> <p>Не може залишатись в силі й рішення суду першої інстанції, оскільки суд не врахував, що правовою підставою для виплати компенсації, а не майнової та моральної шкоди, є не положення статті 19 ЗУ «Про боротьбу з тероризмом» та статті 86 Кодексу цивільного захисту України, а невиконання державою позитивного обов'язку розробити спеціальний НПА щодо надання грошової допомоги та компенсації особам, які постраждали під час проведення АТО у Донецькій та Луганській областях, на підставі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції та ст. 13 Конвенції.</p>
Відшкодування за мобілізацію майна		
<p>Постанова Київського апеляційного суду від 6 листопада 2018 року</p>	<p>Позивач подав до суду позов про виплату компенсації за мобілізоване майно та стягнення матеріальної та моральної шкоди. Починаючи з середини червня 2015 року позивач втратила контроль над своєю власністю</p>	<p>Відповідно до ч. 1 ст. 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.</p> <p>08 червня 2018 року ухвалою місцевого суду провадження у даній справі закрито та повідомлено позивачам, що розгляд вказаної справи відноситься до юрисдикції Окружного адміністративного суду, оскільки відповідно до</p>

<p>№757/64415/17-ц</p>	<p>(квартирою) через постійні обстріли. Внаслідок чого їх квартиру було мобілізовано військовослужбовцями і пограбовано ними. Під час дії мобілізації позивач втратив можливість контролю за своєю квартирою. В серпні 2015 р. під час відвідування своєї квартири за дозволом Мар'їнської районної військово-цивільної адміністрації позивачем встановлено, що квартира зайнята (мобілізована) військовослужбовцями ЗСУ.</p> <p>I інстанція: провадження у даній справі закрито з підстав, що спір про мобілізацію (примусове відчуження) майна відноситься до предметної юрисдикції адміністративного судочинства.</p> <p>Апеляція: суд скаргу задовольнив, рішення суду I інстанції скасував та направив справу на новий розгляд.</p> <p>Повторний розгляд: відмовлено з підстав, що Міноборони України є неналежним відповідачем у даній справі.</p>	<p>п. 8 ч. 1 ст. КАС України юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема, щодо вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності.</p> <p>Разом з тим, поза увагою місцевого суду залишилося те, що позивачі, посилаючись на спричинену майнову та моральну шкоду, внаслідок скоєння, як зазначено у позові, злочинів, заявили вимоги щодо стягнення компенсації за мобілізоване майно, стягнення майнової та моральної шкоди. Відтак, на переконання апеляційного суду, заявлений позивачами позов не є спором, що виник з приводу вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, а є спором щодо стягнення компенсації та заподіяної шкоди.</p> <p>Таким чином, з точки зору другої інстанції, місцевий суд в повній мірі зазначеного не врахував та передчасно і помилково прийшов до висновку, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства та про необхідність закриття провадження.</p> <p>А тому, доводи апеляційної скарги про незаконність та необґрунтованість оскаржуваної ухвали, неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи, невідповідність висновків суду обставинам справи, а також порушення норм процесуального права при її постановленні знайшли своє підтвердження при апеляційному розгляді справи.</p> <p>За таких обставин, ухвала суду першої інстанції постановлена із названими порушеннями, а тому, відповідно до положень ст. 379 ЦПК України, підлягає скасуванню з направленням справи для продовження розгляду до суду першої інстанції.</p>
<p>Рішення Печерського</p>	<p>Позивачі звернулись до суду із позовом про виплату компенсації</p>	<p>Зобов'язання держави стосовно поваги та захисту прав людини не зникають і в умовах збройних конфліктів. Підтвердженням того виступають</p>

<p>районного суду міста Києва від 16 вересня 2020 року у справі № 757/14424/20-ц</p>	<p>за мобілізоване (примусово відчужене) майно та стягнення моральної шкоди, понесених у зв'язку із втратою контролю над своєю домівкою через зайняття вулиці військовослужбовцями ЗСУ та не допуском мирних громадян в м. Мар'їнка для проживання та користування своїм нерухомим майном. Внаслідок чого квартиру позивачів мобілізовано (примусово відчужено) військовослужбовцями. Ані Донецькою обласною адміністрацією, ані військово-цивільною адміністрацією Донецької області не прийнято рішення про компенсацію за примусово відчужене майно та не складено акт про примусове відчуження майна. В результаті розгляду справи суд I інстанції прийняв рішення часткове задоволення позову.</p> <p>Від 18 грудня 2020 року в ЄДРСР міститься ухвала Київського апеляційного суду про відкриття апеляційного провадження за заявою представника позивачів, що свідчить про намір позивачів оскаржити рішення суду I інстанції.</p>	<p>положення самих міжнародних договорів про права людини, які не виключають їх застосування у період збройних конфліктів, хоча й передбачають можливість відступу держави від окремих зобов'язань під час надзвичайної ситуації.</p> <p>У рішенні від 08 січня 2004 року у справі «Айдер та інші проти Туреччини» ЄСПЛ указав, що відповідальність держави носить абсолютний характер і має об'єктивну природу, засновану на теорії соціального ризику. Таким чином, держава може бути притягнута до відповідальності з метою компенсації шкоди тим, хто постраждав від дій невстановлених осіб або терористів, коли держава визнає свою нездатність підтримувати громадський порядок і безпеку або захищати життя людей і власність (пункт 70).</p> <p>Отже, правова позиція ЄСПЛ ґрунтується на принципі про абсолютну відповідальність держави, зобов'язаної забезпечити в суспільстві мир і порядок і особисту безпеку людей, що знаходяться під її юрисдикцією. Тому порушення громадського порядку і миру, створення загрози безпеці людей є для держави самостійними підставами відповідальності за заподіяну шкоду.</p> <p>Звертаючись до суду з позовом позивачі вказують на те, що вони не отримали від держави ні житла, ні компенсації за його примусове відчуження, на яку вони, на думку позивачів, мають право згідно з чинним законодавством України та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Також позивачі зазначали, що право на судовий захист гарантовано Конституцією України, у тому числі, щодо захисту права власності, а право на компенсацію за мобілізоване житло передбачено статтею 22 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а також статтями 3, 9 ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану».</p> <p>Суд вважає за необхідне зазначити, що посилання позивача, як на правову підставу позову, на статтю 22 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та</p>
--	---	---

	<p>мобілізацію», а також статті 3, 9 ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» у взаємозв'язку з позитивним обов'язком держави щодо застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції є безпідставним.</p> <p>Держава зобов'язана відшкодувати громадянам вартість вилучених в них будівель, проте на даний час відсутній встановлений законом порядок отримання такої компенсації.</p> <p>При цьому, у законодавстві України відсутня не тільки процедура виплати означеної компенсації, але й чіткі умови, необхідні для заявлення майнової вимоги до держави про надання такого відшкодування.</p> <p>На підставі викладеного передбачене у статті 22 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» право на компенсацію вартості будівлі, не породжує легітимного очікування на отримання від держави Україна такого відшкодування за примусово відчужене майно. У законодавстві України немає такої юридичної основи, що дає змогу визначити конкретний майновий інтерес позивача.</p> <p>Отже, вимоги позивачів про виплату компенсації за мобілізоване майно на підставі статті 22 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» є безпідставними.</p> <p>Разом з тим, позивачі мають право на компенсацію від держави за невиконання державою свого позитивного матеріального та процесуального обов'язку за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.</p> <p>Враховуючи відсутність в Україні спеціальних підзаконних нормативно-правових актів щодо виплати компенсації за мобілізоване майно під час проведення АТО на окремих територіях Донецької та Луганської областей, а також порядку визначення її розміру, суд вважає, що позивачами доведено, що певний позитивний обов'язок з боку держави не був виконаний стосовно їх права власності на таке майно, а тому порушення їх права, встановленого статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, підлягає захисту шляхом виплати компенсації від держави.</p>
--	--

		<p>У зв'язку з вищезазначеним, позовні вимоги про стягнення виплати компенсації за мобілізоване майно у заявленому розмірі з урахуванням ринкової вартості майна не підлягають задоволенню.</p> <p>Визначаючи розмір такої компенсації за принципом розумності та справедливості, враховуючи фактичні обставини справи, використовуючи дискреційні повноваження та із урахуванням наведеної вище практики ЄСПЛ, виходячи з відсутності компенсації завданої шкоди впродовж тривалого часу; відсутність спеціального порядку її виплати та нездатність держави захищати власність у розумінні ЄСПЛ, суд приходить до висновку, що на користь позивачів стягненню підлягають грошові суми по 100 000, 00 грн.</p>
<p>Постанова Київського апеляційного суду від 03.12.2020 у справі №757/64569/16-ц</p>	<p>Позивач звернулася до суду з позовом до відповідачів, в якому просила стягнути виплату компенсації за мобілізоване майно та стягнути матеріальну та моральну шкоду. Свої вимоги обґрунтовувала тим, що вона з родиною проживала у власному будинку, проте через обстріли була вимушена покинути його. Після звільнення міста Українськими військами його зайняли військовослужбовці ЗСУ та облаштували у ньому опорний пункт.</p> <p>І інстанція: позов залишено без задоволення.</p> <p>Апеляція: суд залишив без задоволення апеляційну скаргу, мотивуючи це зокрема тим, що в</p>	<p>ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», визначає тимчасові заходи для забезпечення підтримки суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на території проведення АТО, та осіб, які проживають у зоні проведення АТО або переселилися з неї під час її проведення.</p> <p>За приписами ЗУ правовою основою примусового відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану є Конституція України, цей Закон, інші закони України та указ Президента України про введення надзвичайного чи воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений ВРУ.</p> <p>Відповідно до ч. 2 ст. 4 вищезазначеного Закону у місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове відчуження або вилучення майна здійснюється за рішенням військового командування без погодження з органами, зазначеними у частині першій цієї статті.</p> <p>За приписами ст. 7 ЗУ, про примусове відчуження або вилучення майна складається акт. Бланк акту про примусове відчуження або вилучення майна виготовляється за єдиним зразком, затвердженим КМУ. Акт підписується власником майна або його законним представником і уповноваженими особами військового командування та органу, що погодив рішення про примусове відчуження майна, або військового командування чи органу, що прийняв таке рішення, і скріплюється печатками військового</p>

	<p>матеріалах справи відсутнє обґрунтування неправомірних дій відповідачів, якими останні заподіяли як матеріальну так і моральну шкоду, а подані позивачами документи не дають можливість чітко встановити особу, яка нанесла шкоду майну.</p>	<p>командування та/або зазначених органів. Право державної власності на майно виникає з дати підписання акта. У разі примусового відчуження майна до акта додається документ, що містить висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проводилася у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження. У разі відсутності особи, у якої відчужується або вилучається майно, або її законного представника під час складання акта про примусове відчуження або вилучення майна такий акт складається без її участі. У такому разі власник майна або його законний представник має право на ознайомлення з актом про примусове відчуження або вилучення майна.</p> <p>Примірник акта та документ, що містить висновок про вартість майна, вручаються під розписку особі, у якої відчужується або вилучається майно, або її уповноваженому представнику.</p> <p>За приписами ч. 1 ст. 10 ЗУ, компенсація за примусово відчужене майно в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану з попереднім повним відшкодуванням його вартості здійснюється військовим командуванням чи органом, що прийняв рішення про таке відчуження, за рахунок коштів державного бюджету до підписання акту.</p> <p>Відповідно до ст. 11 ЗУ, попереднє повне відшкодування вартості примусово відчуженого майна здійснюється на підставі документа, що містить висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проведена у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження. Для отримання наступної повної компенсації за примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного стану майно його колишній власник або уповноважена ним особа після скасування правового режиму воєнного стану звертається до військового комісаріату за місцем відчуження майна із заявою, до якої додаються акт і документ, що містить висновок про вартість майна.</p> <p>Ч. 9 ст. 86 КЦЗ визначено, що забезпечення житлом постраждалого або виплата грошової компенсації за рахунок держави здійснюється за умови добровільної передачі постраждалим зруйнованого або пошкодженого внаслідок надзвичайної ситуації житла місцевим державним адміністраціям або органам місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання.</p>
--	---	--

	<p>Отже, враховуючи відсутність у матеріалах справи актів про мобілізацію майна або про його примусове відчуження, звернення позивача до відповідних органів з питанням про компенсацію та відшкодування вартості заподіяної шкоди майну, та відсутності підтвердження введення в країні або її частині воєнного або надзвичайного стану, колегія суддів вважає, що суд I інстанції обґрунтовано дійшов висновку про відсутність підстав для задоволення позовної вимоги щодо стягнення з відповідачів на користь позивача матеріальної шкоди.</p> <p>Щодо вимоги позивача про стягнення моральної шкоди, то визначення моральної шкоди міститься у ст. 23 ЦК України, ч. 1 якої закріплено, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.</p> <p>Разом з тим, позивачем не надано до суду жодного доказу, які вказали на винні дії посадових чи службових осіб відповідачів, коли ці дії вчинені в чому вони полягають та чи є причинний зв'язок між такими діями і моральною шкодою, оскільки обов'язковою підставою для деліктної відповідальності за завдання моральної шкоди є встановлення причинного зв'язку між шкодою і протиправною поведінкою особи. Моральна шкода відшкодовується лише за наявності вини особи, яка завдала шкоди.</p>
--	--